

ŠPELA KARO

*Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
spela.karo@cpa-rs.si*

TIMOTEJ KNIFIC

*Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
timotej.knific@nms.si*

MARIJA LUBŠINA-TUŠEK

*Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Območna enota Maribor, Izpostava Ptuj
Prešernova cesta 18
SI-2250 Ptuj
marija.lubsina.tusek@cpa-rs.si*

PREDMETI AVARSKEGA IZVORA Z ARHEOLOŠKIH NAJDIŠČ V SLOVENIJI

**UDK 904:73.23.3/4 (497.1)"7/9"
Izvorni znanstveni rad**

Posvečeno spominu na kolegico Katico Simoni

V Sloveniji so našli malo predmetov, ki jih je mogoče povezovati z materialno kulturo Avarov. Večinoma so to kovinski deli pasnih garnitur, trije pripadajo konjski opremi, najdena sta bila tudi rožena ojačitev refleksnega loka in domnevno okov za jermen s tula s puščicami. Tri predmete je mogoče datirati v zgodnje avarsko obdobje, v začetek 7. stoletja, večino pa v pozno avarsko obdobje, predvsem v drugo polovico 8. stoletja. Največ je znanih z območij pozno-antičnih višinskih naselbin, na katerih se pojavljajo skupaj s predmeti vojaškega značaja, očitno ob ponovni uporabi teh dominantnih položajev ob koncu 8. in začetku 9. stoletja (npr. na Gradišču nad Bašljem, Ljubični nad Zbelovsko Goro, Sv. Lambertu pri Pristavi nad Stično). Nekaj predmetov so arheologi izkopalni v zadnjem času znotraj objektov na območjih nižinskih selišč na zahodnem obrobju Panonske nižine, ki so pripisana zgodnjim Slovanom (Grofovsko pri Murski Soboti, Popava pri Lipovcih, Ptuj). Problematika predmetov avarskega izvora s slovenskih najdišč ostaja odprta, zgodnji primerki so morda indici avarskega prodora proti Italiji, mlajši predmeti, najdeni v višinskih vojaških postojankah, so opredeljeni kot plen iz frankovsko-avarskih vojn na prelomu iz 8. v 9. stoletje, tisti v nižinskih seliščih pa bi lahko bili sled avarsko-slovanskih odnosov na panonskem obrobju.

Keywords: Avar Period, belt-set, bit side-bar, hinged fitting, horse-harness mount, propeller-shaped mount, rosette-shaped mount, stirrup, strap-end.

Predmeti, ki jim pripisujemo avarski izvor ali sorodnost s predmeti z ozemlja avarskega kaganata, so na arheoloških najdiščih v Sloveniji maloštevilni (sl. 1; katalog št. 1–16). Pojavljajo se predvsem kot posamične najdbe na območjih opuščeni poznoantičnih višinskih naselbin, redkeje so bili najdeni v plasteh zgodnesrednjeveških nižinskih selišč. Dolgo je bil kot edina takšna najdba znan pasni zaključek z Dunaja pri Jereki (kat. št. 1, t. 1: 1);¹ Jože Kastelic ga je prvi opredelil kot avarskega (KASTELIC 1951: 12), njegovemu mnenju so se pridružili tudi drugi (KOROŠEC 1951: 144; GABROVEC 1955: 137). Šele čez štiri desetletja je sledila nova najdba, in sicer najdba dveh pasnih jezičkov na Homu nad Soro (kat. št. 3 in 4, CIGLENEČKI 1995). Ti in še nekaj sorodnih predmetov so bili predstavljeni na razstavi »Od Rimljanov do Slovanov« leta 2000 v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani (kat. št. 2, 5, 6, 8, 12); večinoma so bili pridobljeni nestrokovno z iskalnikom kovin, a so jih najditelji pozneje izročili v muzejsko hrambo (BITENC – KNIFIC 2001: 92, 93, kat. št. 295–299). Prvi predmet avarskega izvora, ki je bil pridobljen strokovno, so našli pri arheološkem raziskovanju zgodnesrednjeveškega Kopra (kat. št. 6), nato pa še nekaj drugih v stavbnih ostalinah slovanskih selišč v Prekmurju in na Ptujju (kat. št. 7, 9, 14). Podrobneje sta bili obravnavani najdbi s Popave pri Lipovcih (CIPOT 2008: 61, kat. št. 7; PLETERSKI 2010: 152, 153, sl. 4.88) in z Grofovskega pri Murski Soboti (PLETERSKI 2010: 150–153, sl. 4.86). Posamezni predmeti s slovenskih najdišč so bili vključeni v sistematične preglede obsežnega avarskodobnega gradiva (SZENTPÉTERI 2002: 166; STADLER 2005: CD-ROM).² Celovito, kot sklop, jih je obravnavala Špela Karo v doktorski disertaciji (KARO 2007: 146–149), v tej številki *Vjesnika Arheološkega muzeja u Zagrebu pa jih predstavljamo skupaj z najnovejšimi najdbami* (kat. 1–16; t. 1: 1–16).³

KATALOG

1. Glavni pasni zaključek, Dunaj pri Jereki, inv. št. S 2029, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 1; 2: 1). Bronast, ulit v enem kosu. Na obeh straneh okrašen z mrežastim vzorcem okroglih predrtin, ki jih obdaja rob z bisernim nizom. Okras je bil ulit skupaj s predmetom. Na razcepljenemu vrhu sta luknjici za pritrnitev na pas. Dol. 9,7 cm, šir. 2,45 cm, deb. 0,5 cm.
Lit.: KASTELIC 1951: 198, 199; GABROVEC 1955: 137, sl. 1; CIGLENEČKI 1992: 57, tav. 2: 8; 1995: 159, sl. 6; BITENC – KNIFIC 2001: 93, kat. št. 300; KNIFIC 2006: 57, Fig. 52 (zgoraj).
2. Stranica glavnega pasnega zaključka, Gradišče nad Bašljem, inv. št. S 3136 in S 4061,⁴ Narodni muzej Slovenije (t. 1: 2; 2: 9). Ulita iz belega brona, zlitine, ki vsebuje poleg bakra tudi veliko kositra in svinca.⁵ Osrednji del stranice je okrašen z mrežasti rastlinskim vzorcem s simetrično

1 Kataloške številke predmetov se ujemajo z zaporednim številkam njihovih risb na tabeli 1.

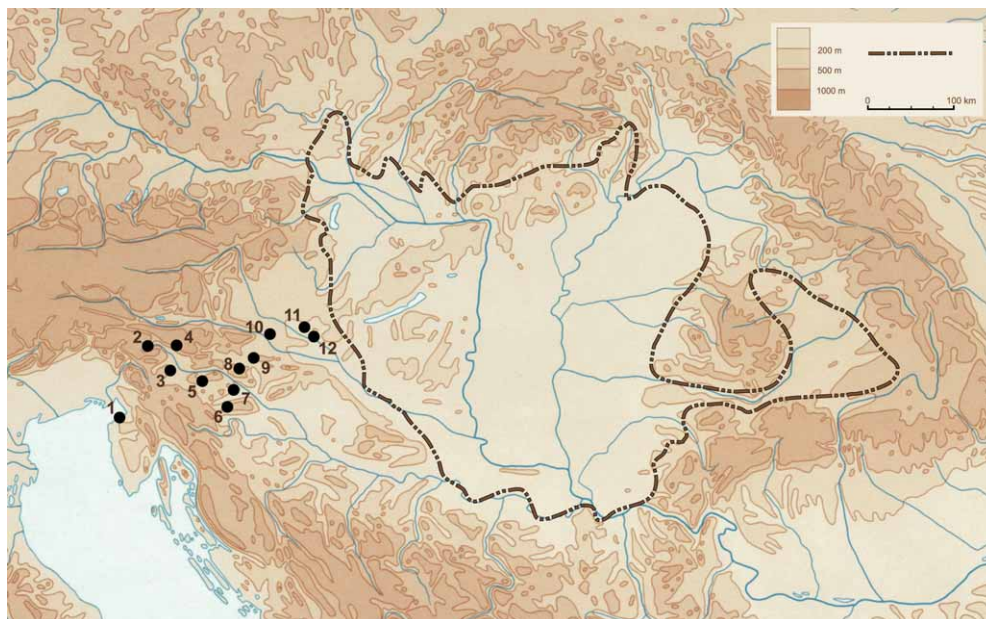
2 Poleg pasnih jezičkov s Homa nad Soro (kat. št. 3 in 4) so v Szentpéterijevem seznamu najdišč oz. najdb iz avarskega časa navedena iz Slovenije tudi trokrilna puščična ost z Limberka nad Veliko Račno in več predmetov (stremeni, brzda, sekira) iz zakladne najdbe iz Sebenj pri Bledu (SZENTPÉTERI 2002: 228, 291, 292). Najdb z Limberka in iz Sebenj nismo uvrstili v katalog zaradi razširjene rabe takšnih predmetov tudi drugod v Evropi (za stremena in puščične osti prim. KARO 2004; ODAR 2006, 258–261). – V Stadlerjev seznam je bila vključena večina slovenskih najdišč z avarskodobnimi najdbami, navedena niso le novejša najdišča Grofovsko pri Murski Soboti, Ptuj, Marof-

-Štuki, Popava pri Lipovcih in Zidani gaber nad Mihovim (STADLER 2005: CD-ROM, Awarnam.XLS/Land SI).

3 Za pomoč pri datiranju večine predmetov se zahvaljujemo Josefu Zábójniku (Archeologický ústav SAV, Nitra, Slovaška).

4 Pasni zaključek je bil najden nestrokovno z iskalnikom kovin, v dveh delih; v Narodni muzej Slovenije sta odlomka prišla v dveh ločenih sklopih tako nabranih najdb.

5 XRF-meritve (Narodni muzej Slovenije, Patina št. 389/2010, opravil Zoran Milić): Cu 65,0 %, Pb 6,7 %, Sn 27,4 %, Ag 1,1 % (prednji zaobljeni del) in Cu 68,6 %, Pb 6,8 %, Sn 23,54 %, Ag 1,1 % (zadnji del z dvema rogljema).

Sl. 1. Najdišča predmetov avarskega izvora v Sloveniji (s prekinjeno črto je označen obseg drugega avarskega kaganata po ZÁBOJNÍK 2004, obr. 1): 1 – Koper, Kapucinski vrt, 2 – Dunaj pri Jereki, 3 – Hom nad Soro, 4 – Gradišče nad Bašljem, 5 – Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, 6 – Zidani gaber nad Mihovim, 7 – Gradišče pri Dunaju, 8 – Rifnik pri Šentjurju, 9 – Ljubična nad Zbelovsko Goro, 10 – Ptuj, Štuki-Marof, 11 – Grofovsko pri Murski Soboti, 12 – Popava pri Lipovcih. Izdelava karte: Roman Hribar.

Fig. 1. The sites of discovery of Avar origin items in Slovenia (the interrupted line marks the extent of the Second Avar Khaganate according to ZÁBOJNÍK 2004, fig. 1): 1 – Koper, Garden of the Capuchin Monastery, 2 – Dunaj near Jereka, 3 – Hom above Sora, 4 – Gradišče above Bašelj, 5 – Sv. Lambert near Pristava nad Stično, 6 – Zidani gaber above Mihovo, 7 – Gradišče near Dunaj, 8 – Rifnik near Šentjurje, 9 – Ljubična above Zbelovska Gora, 10 – Ptuj, Štuki-Marof, 11 – Grofovsko near Murska Sobota, 12 – Popava near Lipovci. Map by: Roman Hribar.

razporejenimi predrtinami. Mrežasti del obdaja biserni niz, ki na enem koncu prehaja v roglja v obliki rozete. Okras je bil ulit skupaj s predmetom. Na zaobljenem koncu je ena, na rogljih pa še dve luknjici za pritrditev zaključka, ki sta ga sta sestavljali dve stranici. Dol. 8,05 cm, šir. 2,4 cm, deb. 0,5 cm.

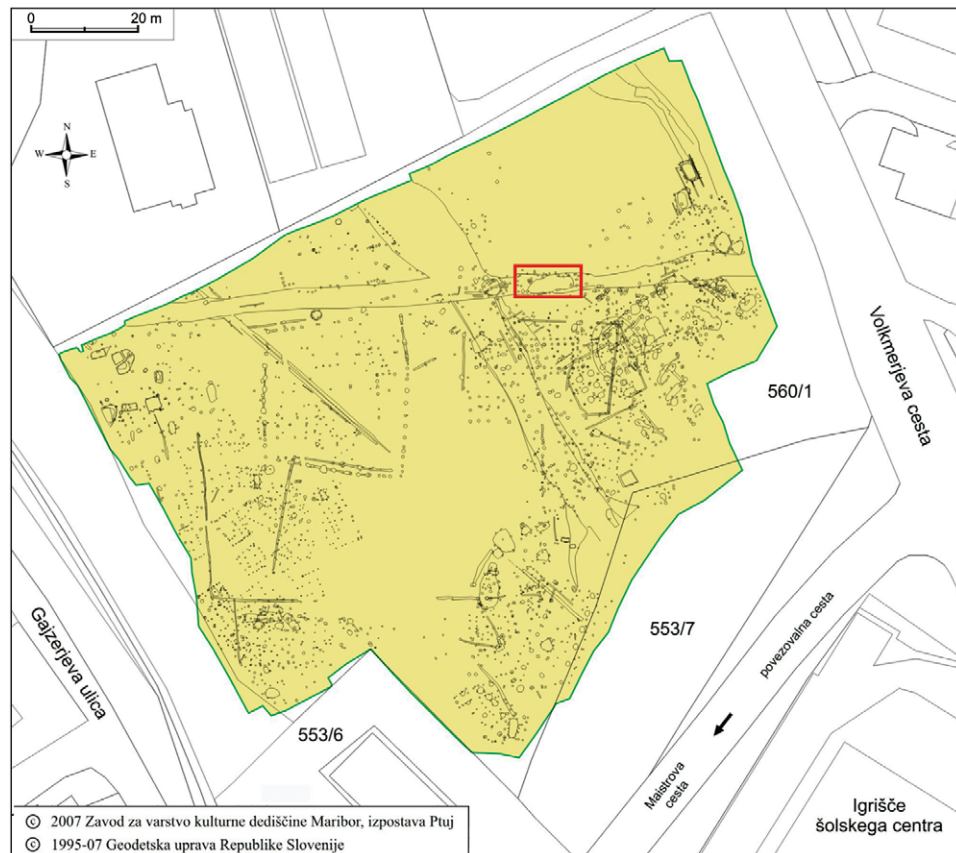
Lit.: BITENC – KNIFIC 2001: 93, kat. št. 299 (polovica stranice); KNIFIC 2006: 57, Fig. 52 (spodaj, cela stranica).

3 in 4. Stranska jermenska zaključka, Hom nad Soro, inv. št. 510:LJU; 0009590 in 510:LJU; 0009592, Mestni muzej Ljubljana (t. 1: 3 in 4). Ulita scela iz belega bronca, z mrežastim osrednjim delom in okrepljenimi robovi. Na enem koncu sta zaobljena, na drugem imata po dve le delno ohranjeni ušesci za pritrditev na jermen. Osrednja dela s šestimi večjimi in eno manjšo ovalno predrtino kažeta na obeh straneh zabrisan okras lilij, obdan z bisernim nizom. Vel. 3,25 x 1,5 cm, deb. 0,58 cm in 3,3 x 1,4 cm, deb. 0,57 cm.

Lit.: CIGLENEČKI 1992: 58, tav. 2: 6, 7; 1994: Taf. 10b: 1, 2; 1995: 153, tab. 1: 1, 2; PLETERSKI 1999: 370; BITENC – KNIFIC 2001: 93, kat. št. 298; CURTA 2010: 311, fig. 8.

5. Pasni okov s tečajem, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, inv. št. S 2494, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 5; 2: 3). Ulit, bronast, na eni strani obrobljen z bisernim nizom, ulitim skupaj s predmetom. Ponekod so ohranjeni ostanki pozlate. Osrednje okrasno polje je predrto in zapolnjeno z bakreno šestlistno rozeto; na sredini rozete je zakovica (?) s polkrožno glavico. Pločevinasta rozeta je bila nameščena v kalup in zalita pri ulivanju okova. Večji del okova je na enem koncu zaobljen, na drugem je tečaj z osjo, na katero je skozi ušesce nataknjena polkrožna gibljiva zanka okova. Dol. 2,96 cm, šir. 1,15 cm, deb. 0,48 cm.
Lit.: BITENC – KNIFIC 2001: 92, kat. št. 297.
6. Pasni okov s tečajem, Kapucinski vrt v Kopru, inv. št. KKV 61, Pokrajinski muzej Koper (t. 1: 6). Uliti bronasti okov je obrobljen z nizom jamic. Večji del je predrtn in na enem koncu oblikovan v rozeto, na drugem pa sta tečaja z osjo, na katero je skozi ušesce nataknjena polkrožna gibljiva zanka okova. Na večjem delu sta dve luknjici za zakovici. Dol. 2,76 cm, šir. 1,03 cm, deb. 0,2 cm.
Lit.: CUNJA 2001: 93, kat. št. 302.
7. Stranski jermenski zaključek, Ptuj, Štuki-Marof, začasno hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Maribor, izpostava Ptuj. (t. 1: 7; 2: 5). Bronast, ulit v enem kosu skupaj s tulcem, pozlačeni okov je na robovih poškodovan, pozlata je dobro ohranjena. Na obeh straneh je okrašen s po dvema osmičastima viticama. Na jermen je bil pritrjen skozi ovalen tulec na vrhu jezička z zakovico, ki manjka. Dol. 2,33 cm, šir. 1,33 cm, deb. 0,43 cm.
Neobjavljeno.
8. Propelerski pasni okov, Ljubična nad Zbelovsko Goro, hrani ga zasebnik (t. 1: 8; 2: 8). Bronast, ulit, na eni strani vzdolžno rebro deli okras na štiri polja, ki so zapolnjena z vrstami visečih polkrogov. Na stičišču polj je z reliefnim robom obdana luknjica, skozi katero je bil okov pritrjen na pas. Okras je bil ulit skupaj s predmetom. Dol. 5,9 cm, šir. 1,23 cm, deb. 0,23 cm.
Lit.: BITENC – KNIFIC 2001: 92, kat. št. 295.
9. Propelerski pasni okov, Popava pri Lipovcih, inv. št. 11596, Pokrajinski muzej Murska Sobota (t. 1: 9; 2: 7). Okov je ulit iz belega bronu, zlitine, ki vsebuje poleg bakra tudi veliko svinca in kositra.⁶ Konca okova sta zaobljena, rob je drobno razčlenjen, na sredini okova je luknjica za pritrditev okova na pas, obrobljena z reliefno (slabo vidno) rozeto. Okras je bil ulit skupaj s predmetom. Dol. 6,5 cm, šir. 1,15 cm, deb. 0,3 cm.
Lit.: Cipot 2008: 61, kat. št. 7; PLETERSKI 2010: 152, 153, sl. 4.88.
10. Okov v obliki rozete; Zidani gaber nad Mihovim, inv. št. A 2806, Dolenjski muzej Novo mesto (t. 1: 10; 2: 4). Rozeta je odtisnjena v srebrno pločevino, skledica rozete je zalita s svincom. Pr. 2,25 cm, deb. 0,6 cm.
Neobjavljeno.
11. Jermenski okov, Gradišče pri Dunaju, inv. št. S 3106, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 11; 2: 2). Bronast, ulit, okrašen z žlebiči, ki potekajo med petimi okroglimi predrtinami. Okras je bil ulit skupaj s predmetom. Rob okova je oblikovan v tri palmete. Ohranjena je bronasta zakovica. Vel. 1,74 x 1,58 cm, deb. 0,2 cm.
Lit.: BITENC – KNIFIC 2001: 92, kat. št. 296.

⁶ XRF-meritve (Narodni muzej Slovenije, Patina št. 389/2010, opravil Zoran Milić): Cu 44 %, Pb 18,6 %, Sn 35,9 %, Ag 1,2 %.

Sl. 2. Ptuj, Štuki-Marof. Območje arheoloških raziskav v letih 2004–2006 z ostalinami iz prazgodovinske in rimske dobe ter srednjega veka. Z rdečo linijo je označen objekt SE 220, v katerem je bil najden bronast jermenski zaključek (kat. št. 7). Računalniška obdelava: Duško Belić in Danilo Cvetko.
 Fig. 2. Ptuj, Štuki-Marof. The area of the archaeological excavations in 2004–2006, with remains from prehistory, the Roman period, and the Middle Ages. The red line marks structure SE 220, where the bronzestrapped end was found (cat. no. 7). Digital adaption: Duško Belić in Danilo Cvetko.

12. Stranica jermenskega zaključka, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, inv. št. S 2656, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 12; 2: 6). Bronasta, ulita, okrašena z žlebiči, zgornji rob je trikotno dvignjen. Na notranji strani sledovi ulivanja, na prednji strani žlebiči in na spodnjem robu sledovi piljenja. Pod trikotnim robom je luknjica za zakovico, s katero je bil pritrjen na jermen iz dveh polovic sestavljeni zaključek. Viš. 1,6 cm, šir. 1,9 cm, deb. 0,44 cm.

Neobjavljeno.

13. Ojačitev sestavljenega loka. Rifnik pri Šentjurju, inv. št. 803, Pokrajinski muzej Celje (t. 1: 13). Roževina, ohranjen je del z zajedo za privezovanje tetive. Dol. 5,8 cm, šir. 2,2 cm, deb. 0,5 cm.

Lit.: BOLTA 1981: t. 24: 20; CIGLENEČKI 1999: 342.

14. Falera, Grofovsko pri Murski Soboti, začasno jo hrani družba Arhej d.o.o. (tab. 1: 14). Železna ploščica je okrašena z mrežasto rozeto, upodobljeno s pozlačenimi bakrenimi nitmi, plitvo vdelanimi v površino (okras je deloma rekonstruiran). Vsak drugi list rozete je zapolnjen z

mrežastim okrasom, enako tudi trak, ki jo obdaja. Osrednja kapica falere manjka. Pr. 6,9 cm, deb. 0,2 cm.

NOVŠAK 2002: 29, 30, kat. št. 1, sl. 2; 2003: 144 (pod sliko napačno opredeljena kot bronasta falera); PLETERSKI 2010: 150–153, sl. 4.86; CURTA 2010: 316, fig. 15.

15. Prečka brzde, Gradišče nad Bašljem, inv. št. S 3212, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 15). Zgornji del železna prečke je zapognjen, pri predrtinah za pritrnitev ušesca je ovalno razširjena, večji del prečke je okroglega preseka. Dol. 14,8 cm, šir. 1,15 cm.

Neobjavljeno.

16. Streme, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, inv. št. S 2527, Narodni muzej Slovenije (t. 1: 16). Stopalka železnega stremena je ravna, zgoraj gladka, na spodnji strani poteka plastično rebro. Zaobljena kraka ovalnega preseka sta pri stopalki razširjena in imata na vsaki strani dve luknjici. Zgoraj kraka prehajata v trapezasto zanko z veliko odprtino za jermen. Viš. 19,10 cm, šir. 11,9 cm, šir. stopalke 3,53 cm.

Lit.: KARO 2004: 171, Abb. 2.

OPREDELITEV

Večina najdb s slovenskih najdišč so kovinski deli – zaključki in okovi – moških pasov (t. 1: 1–9, 11, 12), en okov je verjetno s tula za puščice (t. 1: 10), trije predmeti spadajo k opremi konja (t. 1: 14–16), eden pa je del orožja (t. 1: 13).

Med temi predmeti je najstarejši okov v obliki rozete z Zidanega gabra nad Mihovim (kat. št. 10, t. 1: 10; 2: 4). Takšni okovi so bili razširjeni v zgodnjem avarskem obdobju (pred letom 650/670), odtisnjeni so bili v srebrno ali bronasto pločevino in običajno, kot okov z Zidanega gabra, na hrbtni strani zaliti s svincem (DAIM 2003: 478). Številne okove so našli na grobišču Zamárdi-Rétiföldek na Madžarskem, našemu okovu oblikovno najbližje v grobovih 186, 225 in 250/a (BÁRDOS – GARAM 2009: 35, 41, 43, Taf. 22: 1–14; 27: 3–6; 31: 27–34). V teh in še drugih grobovih s tega najdišča (npr. 663, 948, 1035, 1491; *ibid.*, *passim*) so bili najdeni kot okrasje na jermenih pri tokovih za puščice. To je bila v zgodnjem avarskem obdobju – poleg tega da so krasili tudi jermenje konjsko opreme – njihova prvenstvena uporaba, šele v srednjem obdobju so jih začeli pritrjevati (brez svinčenega polnila) tudi na moške pasove (BREUER 2005: 54).

Podobne starosti je verjetno, če je res predmet avarskega izvora,⁷ odlomek rožene obloge sestavljenega refleksnega loka (kat. št. 13; t. 1: 13) z Rifnika pri Šentjurju. Refleksni lok je bil značilno orožje Avarov v vsem njihovem obdobju v Karpatski kotlini, znanih je 120 primerkov, predvsem z najdišč v medrečju Donave in Tise, zelo pogosti so ostanki lokov tudi na panonskem obrobju pri Dunaju (STADLER 2005: 135, tip 6.10.7, Taf. 147). Širina oblog loka se je postopno večala, od zgodnjeavarskih, širokih 1,8 cm, do poznoavarskih, širokih do 5,6 cm: rifniški primerek je z 2,2 cm ožji npr. od primerkov iz grobov B-541 in B-564 v Kölked-Feketekapu na Madžarskem (široki od 2,8 do 3,1 cm), ki izvirajo iz grobov srednjega avarskega obdobja (KISS 2001: 363). Na najdišču Leobersdorf v Avstriji najdena podobno ozka ojačitev refleksnega loka je bila skupaj z bronastim rozetnim okovom, zapolnjenim s svincem, uvrščena v zgodnjeavarsko obdobje, pred leto 650 (DAIM 1987: 124, 125, 128, 129; Taf. 153: B 2; 154: 5).

⁷ S. Ciglenceki, ki je oblogo prepoznal kot del refleksnega loka, jo datira v 5. ali 6. stoletje (CIGLENEČKI 1999: 342, z risbo), J. Szentpéteri, ki jo uvršča med pred-

mete iz avarskega obdobje, pa v zadnjo četrtino 6. in prvo četrtino 7. stoletja (SZENTPÉTERI 2002: 304).

Iz istega obdobja je lahko tudi železna prečka brzde z Gradišča nad Bašljem (kat. 15, t. 1: 15). Podobne prečke L-oblike imajo brzde (tip III, 1), ki so jih našli v grobovih iz zgodnjega avarskega obdobja v Pókaszetpetku na Madžarskem, le da imajo ti ravni del proti koncu ploščato skovan (SÓS – SALAMON 1995: 86, 87, Pls. 3: 3, 104: 1, grob X; 3: 1, 104: 2, grob 13; 24: 3 a, b, 100: 1, grob 353). Avtorici navajata še druga najdišča na Madžarskem, a tudi primerjave z alamansko-frankovskega zahoda. Tam so brzde s prečkami L-oblike datirane od prehoda iz 6. v 7. do poznega 7. stoletja (DÖRGES 1960: 362–365), primerka iz Malega Idjoša v Srbiji pa »pripadata zgodnji fazi prvega avarskega vala«, datirani 568–629 (MRKOBRAĐ 1980: 101, T. 89: 12).

Vsi drugi predmeti z najdišč v Sloveniji so mlajši, iz poznega avarskega obdobja. Za to obdobje so značilne bogate pasne garniture, ki jih sestavljajo številni jermenski zaključki in okovi, narejeni v tehniki ulivanja (DAIM 2003: 501, 502). To velja tudi za najdbe iz Slovenije, med najstarejše predmete iz tega obdobja spada polovica dvodelnega zaključka za viseči, stranski jermen pasu s Sv. Lamberta pri Pristavi nad Stično (kat. št. 12; t. 1: 12, 2: 6). Takšne dvodelne jezičke J. Zábójník uvršča v tip 53, kronološko že v prvo stopnjo poznega avarskega obdobja, datirano med leti 700 in 720 (ZÁBOJNÍK 1991: 236, Taf. 16: 4).

Po izdelavi se od drugih kovinskih delov pasov razlikuje stranski jermenski zaključek, ki so ga našli na ledini Marof-Štuki na območju Ptuja (kat. št. 7). Njegovi robovi so usločeni, zbrušeni, spodnji zaključek je koničast, zgornji oblikovan v tulec, rastlinski okras je bil po ulivanju dodelan in zglajen, nato je bil zaključek še pozlačen (t. 1: 7; 2: 5). Podobni mali jermenski zaključki so pogoste najdbe, oblikovno in okrasno so značilni za drugo fazo poznega avarskega obdobja, datirano v leta 720–750 (ZÁBOJNÍK 1991: 237, 238, Taf. 22: tip 91). Pri ulivanju zaključkov s tulcem so uporabljali tridelne kalupe, zlatenje pa je bilo v tem času amalgamsko (DAIM 2003: 499, 503). Najboljše primerjave za jermenski jeziček s Ptuja so znane z najdišč na Madžarskem: npr. Tiszafüred (GARAM 1995: 108, Taf. 130: 2; 206: 13, grob 902), Kölked-Feketekapu B (KISS 2001: 236, Taf. 67: 2; 137: 25, grob B-219), Halimba (TÖRÖK 1998: 30, Taf. 16: 5; 68: 10, 11, grob 143).

Precej mlajša sta mala stranska jermenska zaključka s Homa nad Soro (kat. št. 3 in 4; t. 1: 3, 4) – podobni predrti jezički z ušescema, pogosto uliti iz belega bronca (z velikim deležem svinca), z licem na obeh straneh, so opredeljeni v četrto fazo poznega avarskega obdobja, 780–800/825 (ZÁBOJNÍK 1991: 241, Taf. 24: tip 107). Jezička s Homa imata primerjave na celotnem panonskem območju (CIGLENEČKI 1995: 156, sl. 4). Najdeni so bili na primer na grobiščih Zwölfaxing v Avstriji (LIPPERT 1969: 129, 130, Taf. 9: 5; 13: 24; 77: Abb. 1; 79: Abb. 2; grobova 22a in 28), Prša (TOČÍK 1963: 132, tab. 7: 2–4, grob 46) in Šebastovce na Slovaškem (BUDINSKÝ-KRIČKA – TOČÍK 1991: 60, Taf. 41: 22, grob 292), Orosháza na Madžarskem (JUHÁSZ 1995: 85, Taf. 21: 7, grob 104), Čelarevo v Srbiji (BUNARDŽIĆ 1980: 64, t. 12: 2, 3, grob 8) in v naselbini Zillingtal v Avstriji (DAIM – DISTELBERGER 1996: 376, Kat. Num. 5.336). Glavni in stranski zaključki te vrste so okrašeni z realističnim ali stiliziranim motivom lilij (ZÁBOJNÍK 1991: 241, tipa 48 in 107). Prvotni motiv je na manjših zaključkih pogosto zabrisan, na velikih pa je povsem jasen, kot na garnituri iz Čelareva (BUNARDŽIĆ 1985: Fig. 34: 1–3, cat. 461, 462, grob 8).

Zadnji predmet, ki je pripadal kovinski opremi na stranskih jermenih pri moških pasovih, je – kot lahko sklepamo po njegovi velikosti – okov z Gradišča pri Dunaju (kat. št. 11; t. 1: 11; 2: 2). Takšnih okovov je bilo v pasni garnituri po več, na stranskih jermenih so bili nanizani drug nad drugim, večji okovi pa so bili pritrjeni na glavnem delu pasu (prim. STADLER 2005: Taf. 209). Med številnimi variantami takšnih srčastih okovov s Slovaške in iz Avstrije so našemu najbolj sorodni primerki z okrasom lilij v tipološki skupini 171, datirani v četrto fazo poznega avarskega obdobja (780–800/825; ZÁBOJNÍK 1991: 241, Taf. 33: tip 171). Vzporednice za okov z Gradišča pri Dunaju najdemo npr. na grobiščih Prša (TOČÍK 1963: 22, grob 117) in Kisköre na Madžarskem (GARAM 1979: 29, Taf. 23: 17, grob 142).

Drugi bronasti predmeti avarskega izvora iz Slovenije so bili deli ulitih kovinskih sestavov, s katerimi so bili opremljeni glavni jermeni pasov. Med njimi sta tudi dva propelerska okova (kat. št. 8 in 9), primerka značilnega elementa takšnih garnitur, na katerega so obežali različne predmete (ČILINSKÁ, Z. 1966: 176–178, Abb. 19: typus II in III). Propelerski okovi so zelo pogoste najdbe v Karpatski kotlini, seznam vseh najdenih primerkov šteje 969 kosov (STADLER 2005, CD-ROM, Verbreitungskarten funktionale Typen: Propeller). Ena od pogostejših oblik so okovi, ki imajo rebro obrobja razčlenjeno v podobi »bisernega niza«. Primerki s Slovaškega in iz Avstrije so bili uvrščeni v tip 157 in datirani v tretjo in četrto fazo poznega avarskega obdobja, okvirno v leta med 750 in 800/825 (ZÁBOJNÍK 1991: 239, 241, 248, Taf. 30: tip 157). Najpogostejši med okovi z razčlenjenim robom imajo ovalna konca, gladek vzdolžni slemenasti greben in krožno obrobjeno luknjico za zakovico na sredini; zbrani so v Stadlerjevi tipološki skupini 650 (STADLER 2005: CD-ROM, Propeller 00650). Tem je oblikovno zelo blizu tudi okov s Popave, le da njegov osrednji del ni gladke krožne oblike, ampak je v slabem odlivu oblikovan kot rozeta (t. 1: 9; 2: 7). Najverjetnejša datacija zanj je v obdobje od 760 in 825 (PLETERSKI 2010: 153).

Propelerski okov z Ljubične nad Zbelovsko Goro (t. 1: 8) nima primerjav. Elegantno oblikovani krilci sta okrašeni s vzdolžnim rebrom, na katerega so drug pod drugim nanizani polkrogi, tako da listasti okras daje vtis stiliziranega drevesa. Analogijo okrasu je mogoče videti na propelerskem okovu z najdišča Pilismarót Basaharc, ki je sicer bolj vretenaste oblike (FETTICH 1965: Taf. 80: 9, grob 148), pa tudi na malem pasnem jezičku iz Mödlinga v Avstriji, ki je uvrščen v tipološko skupino 92, datirano v drugo fazo poznega avarskega obdobja, med leti 720 in 750 (ZÁBOJNÍK 1991: 238, Taf. 22: 6; isti 1999, 161–162, Karte 6: 52, Taf. 5: 5).

Med okove, ki so bili pritjeni na glavni pas, spadata tudi okova s tečajem, najdena na Sv. Lambertu pri Pristavi nad Stično (kat. št. 5) in v Kopru (kat. št. 6). Prvi okov (tab.1: 5; 2: 3) ima primerjave v Zábojníkovi tipološki skupini 258, opredeljeni v četrto fazo poznega avarskega obdobja, datirano v 780–800/825 (ZÁBOJNÍK 1991: 239, Taf. 41: tip 258). Natančno ulit, z izrazitim »bisernatim« okrasom, vstavljeno ploščico v obliki šestlistne rozete in pozlačeno površino je okov kvaliteten izdelek, ki nekoliko spominja na mediteranske pasne okove iz 8. stoletja (prim. DAIM 2003: 503, 507–509).

Okov iz Kopra (kat. 6, t. 1: 6) je eden od zelo številnih ozkih dvodelnih okovov s tečajem iz zadnjih desetletij poznega avarskega obdobja. Pri Zábojniku so označeni za tip 269, pri Garamovi kot okovi tipa II 40/1085, v Stadlerjevem fundusu so zbrani v tipološki skupini 8300, z značilno oblikovano zanko (tip 470), pritjeno na osi tečaja (ZÁBOJNÍK 1991: 241, Taf. 41: 16–18; GARAM 1995: Abb. 98: 40/1085, Taf. 148; STADLER 2005: CD-ROM, HRB 8300 in HRB-A. 470). Za to kratko časovno obdobje je značilna izrazita težnja po zoževanju glavnega pasu. Dokazujejo jo manjša širina pasnih spon in zaključkov ter miniaturnost okovov s tečajem, kakršen je tudi naš primerek; takšni miniaturni okovi, slogovno sicer različni, se na pasovih pogosto pojavljajo v več skupinah, v katerih so po trije skupaj (BREUER 2005: 83–87, Abb. 57–59).

Zadnja dva predmeta s pasov pa sta glavna pasna zaključka z Dunaja pri Jereki (kat. št. 1) in Gradišča nad Bašljem (kat. št. 2). Z obeh strani enako okrašeni jeziček z Dunaja pri Jereki (t. 1: 1; 2: 1) nima neposrednih primerjav. Mrežasto oblikovano osrednje polje imajo npr. jezički z grobišč Komárno-Hadovce (ČILINSKÁ 1983: 263, Fig. 16: 4) in Šebastovce na Slovaškem (BUDINSKÝ-KRIČKA – TOČÍK 1991: 53, Taf. 35: 1, grob 243) in Zwölfaxinga v Avstriji (LIPPERT 1969: 76, Taf. 1: 5; 75: Abb. 1, grob D). Tudi gumb na ovalnem koncu jezička ima razmeroma maloštevilne primerjave, npr. na najdiščih Mistelbach v Avstriji (DISTELBERGER 1996: 173, Taf. 23: 1, grob A), Šebastovce (BUDINSKÝ-KRIČKA – TOČÍK 1991: 18, Taf. 6: 12, grob 67) in Szarvas-Grexa-Téglagyár na Madžarskem (JUHÁSZ 2004: 55, Taf. 41: 9; 61: 8, grob 349). Verjetna datacija je pozno 8. stoletje in začetek 9. stoletja.

Od glavnega pasnega jezička z Gradišča nad Bašljem je ohranjena le ena razlomljena stranica (t. 1: 2; 2: 7). Zaključek bil prvotno sestavljen iz dveh posebej ulitih stranic, tako da je bila med njima reža, v katero je bil vstavljen konec pasu, na ovalnem koncu je bil jeziček na pas pritrjen z eno, skozi ušesca na zgornjem koncu pa z dvema zakovicama. Takšni zaključki, pogosto uliti iz belega brona, zlitine z veliko svinca, so običajni za pozno avarsko obdobje III (DAIM 2003: 502). Oblikovno in po okrasu – biserni nizi in stilizirane lilije – je jeziček mogoče vzporejati s primerki iz Zábójníkovih tipoloških skupin 49 in 59, iz poznoavarskega obdobja III in IV, ki sta datirani med leti 750–800/825 (ZÁBOJNÍK 1991: 241, Taf. 14: 7; 17: 3).

Med najdbami s slovenskih najdišč trije predmeti spadajo k opremi konja. Na železni okrogli ploščici konjske opreme, najdeni na najdišču Grofovsko, je v tehniki tavširanja upodobljena rozeta (kat. 14, t. 1: 14). Okrogle okrasne ploščice so uporabljali na območju zgodnjerednjeveške Panonije, kjer so najdbe razporejene ob glavnih trasah stare rimske cestne mreže, motiv rozete se pojavlja na bronastih in železnih falerah (STADLER 2005: 144; CD-ROM, tipi 370, 590 in 600). Za okras falere z Grofovskega vidi A. Pleterski zgled v bronasti faleri iz Komarna na Slovaškem, glede na primerjave s falerami z drugih najdišč (Tiszafüred na Madžarskem, Cifer-Pàc na Slovaškem) se mu za falero z Grofovskega zdi primerna datacija v prvo polovico 8. stoletja (PLETERSKI 2010: 150–152). Zanj med železnimi falerami navaja F. Curta dobro primerjavo z najdišča Szeged-Makkoseredő, ki je bila najdena v grobu 318 skupaj s poznoavarskimi predmeti iz poznega 8. stoletja (CURTA 2010: 316, Fig. 160). Železne falere s tavširanim okrasom so bile pogosto najdene na geografskem obrobju avarskega kaganata, na severu npr. na grobišču Devínská Nová Ves na Slovaškem (EISNER 1952: 182, obr. 86 in 87, grob 842), na jugu pa v Čelarevu v Srbiji (BUNAR-DŽIĆ 1980: 73, t. 22: 1, 2; isti, 1985, kat. 376 in 393, grobova 40 in 162).

Del opreme konja iz avarskega obdobja je tudi železno streme z ravnim stopalnim delom, odkrito pri cerkvi sv. Lamberta pri Pristavi nad Stično (kat. št. 16; t. 1: 16). Tako oblikovana stremena spadajo med najmlajše oblike, ki se pojavljajo v poznoavarskem obdobju na grobiščih in v sočasnih zakladnih najdbah. Pri obravnavi zgodnjerednjeveških stremen z najdišč v Sloveniji je Š. Karo primerek s Sv. Lamberta označila kot tip 1 in ga na podlagi primerjav datirala v 8. stoletje, predvsem v njegovo drugo polovico, ter prva desetletja 9. stoletja (KARO 2004: 166, Abb. 2).

OKOLIŠČINE

Predmeti iz avarskega obdobja so bili na območju Slovenije najdeni večinoma na vzpetinah, na katerih so bili ugotovljeni ostanki poznoantičnih utrjenih naselbin iz zgodnjega obdobja od tretje tretjine 3. stoletja do prve polovice 5. stoletja (Dunaj pri Jereki, Hom nad Soro, Gradišče pri Dunaju, Ljubična nad Zbelovsko Goro) ter iz poznega obdobja od druge polovice 5. do konca 6. stoletja oz. začetka 7. stoletja (Gradišče nad Bašljem, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, Rifnik pri Šentjurju, Zidani gaber nad Mihovim; CIGLENEČKI 2008: 485–490; Abb. 1–3). Kronološko je mogoče z zadnjim obdobjem življenja v poznoantični naselbini vzporejati rozetni okov, ki je bil najden na Zidanem gabru nad Mihovim (t. 1: 10; 2: 4). S tega najdišča je znanih več najdb iz poznega 6. in z začetka 7. stoletja, med njimi železne lamele oklepa (BITENC – KNIFIC 2001: 48, 73, 82. kat. 135, 236, 264). Z okovi v obliki rozete so bili v tem času običajno okrašeni jermeni za tul s puščicami, kar kažejo tudi najdbe v grobovih vojščakov iz zgodnjega avarskega obdobja.

Verjetno podobne starosti in iz podobnega okolja je tudi rožena ojačitev loka (t. 1: 13), saj časovno sovпада z najmlajšimi najdbami v poznoantični naselbini na Rifniku pri Šentjurju (CIGLENEČKI 2008: 490; Abb. 3), med katerimi so tudi železne lamele oklepa (BITENC – KNIFIC 2001: 73, kat. 238). Tretja najdba, ki jo lahko z nekaj dvoma umestimo v ta čas, pa je ukrivljena prečka konjske brzde z Gradišča nad Bašljem (sl. 1: 15). Tudi ta bi lahko bila sočasna z železnimi lamelami

oklepa, ki smo jih našli raztresene med odpadlim stenskim ometom v razvalinah poznoantične utrdbe na tem najdišču (BITENC – KNIFIC 2001: 71, kat. 226).⁸ V grobu jezdeca iz Szegvár-Sáppoldala na Madžarskem, datiranjem z zlatnikom (*solidus*) Mavricija Tiberija (582–602), so bili med vojaško opremo tudi rozetni okovi z jermenov tula, ozke obloge loka in železne lamele oklepa (GARAM 1992: 139, 140, 158, 159, 170, 171, Taf. 15: 11–16; 17: 7–10; 19: 1, 3). Enako oblikovane lamele oklepov so bile najdene tudi na Gradišču nad Bašljem, Zidanem gabru in Rifniku (BITENC – KNIFIC 2001: 71, 73, kat. 226). 236, 238). Lamelni oklepi so zelo pogoste najdbe v grobovih iz konca 6. in prve polovice 7. stoletja na ozemlju avarskega kaganata, nasprotno pa so bili na ozemlju južno od Drave in spodnjega toka Donave, ki je bilo pod vojaškim nadzorom Bizanca, ostanki lamelnih oklepov najdeni le v višinskih naseljih (KORY 2004: 393–395, 399, 400, Abb. 65). Maloštevilni zgodnji primerki predmetov avarskega izvora in razmeroma pogoste najdbe lamelnih oklepov v Sloveniji so vsekakor indici vojnih napetosti na mejah Italije, morda celo sledovi zgodnjega avarskega prodora v tej smeri.

Druge avarske najdbe z območij opuščeni poznoantičnih višinskih naselbin so eno do dve stoletji mlajše. Kot je mogoče sklepati po številnih najdbah, so bile ob koncu 8. stoletja in v 9. stoletju ponovno zasedene dominantne točke, na katerih so nekdanje poznoantične naselbine (CIGLENEČKI 1992; KNIFIC 2007: 322; CURTA 2010: 310, 311). Po gostoti najdb so v ospredju prav nekatera od tistih najdišč, s katerih izvirajo posamezni predmeti iz poznega avarskega obdobja (t. 1: 2, 5, 8, 12, 15, 16), tako Gradišče nad Bašljem, Ljubična nad Zbelovsko goro in Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično (BITENC – KNIFIC 2001: 94, 96–103, kat. 307, 315–330, 336–340). Vendar je poznavanje sledov iz reokupacijske zgodnesrednjeveške faze pomanjkljivo, še najbolj je bilo raziskano Gradišče nad Bašljem. Leta 1998 so bili tam v izraziti žganinski plasti nad razvalinami poznoantične naselbine najdeni številni železni predmeti, predvsem deli vojaške opreme in konjske opreme, datirani od konca 8. do začetka 10. stoletja. S tega najdišča je znanih 18 ostrog, 5 stremen, več brzd in številne pasne sponi, križni razdelilci in okovi, ki so bili v času uporabe pritrjeni na pasove za meč in na jermenje konjskih oglavij (KNIFIC 1999: 63–67, sl. 8–11; BITENC – KNIFIC 2001: 96–101, kat. 315–330). Za pasna jezička s Homa nad Soro (t. 1: 3, 4) S. Ciglencečki domneva, da sta bila pridobljena kot plen med frankovsko-avarskimi vojnami v času Karla Velikega (CIGLENEČKI 1995, 157). Takšno mnenje je bilo najprej izraženo v zvezi s posamičnimi najdbami na Koroškem v Avstriji (MITSCHA-MÄRHEIM 1960: 751, 752), vendar temu v prid ne govori dejstvo, da na vzhodnoalpskem območju ni kovinskih delov »avarskih« pasov iz zadnje tretjine 8. stoletja, čeprav naj bi pred letom 770 med karantansko gosposko nošnja takšnih pasov veljala za znamenje dostojanstva (SZAMEIT 1993: 227, 228). Na višinskih najdiščih v Sloveniji sta bila sicer najdena dva predmeta, ki smo ju datirali v prvo polovico 8. stoletja (t. 1: 8, 12), vendar pa je večina iz druge polovice (t. 1: 9) oziroma zadnjih desetletij 8. stoletja (t. 1: 5, 11, 16).

Jasnejše so okoliščine najdbe pasnega okova na Kapucinskem vrtu v Kopru (t. 1: 6). Staro mestno jedro stoji na nekdanjem otoku v južnem delu plitvega Koprškega zaliva. Prvim omembam Kopa v poznoantičnih pisnih virih konec 6. stoletja (*Caprae*, *Capritana insula*) sledijo omembe v 7.–8. stoletju (*Capris*) in v 10. stoletju (*Justinopolis*), v katerih se izrecno omenja kot *civitas* (ŠAŠEL 1976: 449, 450). Arheološke raziskave na Kapucinskem vrtu so ob starejših ostalinah odkrile tudi mlajšo fazo poselitve (7./8.–9. stoletje), ki ji pripadajo amfore, groba kuhinjska posoda, kozarci s pečljem, kovinske najdbe, s konca 8. in začetka 9. stoletja, kakor je datiran tudi »avarski« pasni

⁸ Grobovi iz avarskega obdobja, kakršni so bili v velikem številu arheološko raziskani v Karpatški kotlini, v Sloveniji niso bili odkriti. Kot »avarski« je bil ob najdbi opredeljen le grob iz Mengša, v katerem so bili pokojniku pridani žele-

zen nož, bronasti pasni sponi, jermenski jeziček, paroček jelenovega roga in koščen glavnik. V omenjeni grobni celoti, datirani v začetek 7. stoletja, bi z Avari lahko povezali le del koščenega roga (ŠTIBERNIK 2006: 100).

okov, so tudi trije srebrniki: *denier* iz zgodnjega obdobja vladanja Karla Velikega (781–800) in dva *dirhema* iz abasidskih kovnic (CUNJA 1996: 70, 71, 130).⁹ Vsekakor je zidana mestna naselbina na koprskem otoku po prenehanju bizantinske oblasti in vključitvi Istre v frankovsko državo (788) obstajala tudi še na prehodu iz 8. v 9. stoletje.

Okov iz Kopra lahko skupaj s poznimi najdbami avarskega izvora z višinskih postojank, ki jim najdeno orožje in konjeniška oprema daje izrazito vojaško namembnost, lahko opredelimo kot verjetni plen iz frankovsko-avarskih vojn na prehodu iz 8. v 9. stoletje, ko so frankovske sile tudi iz Furlanije prodirale v Avarijo.

Zadnja skupina najdišč je vezana na predele vzhodne Slovenije, na obrobje Panonske nižine, kjer so v zadnjih letih arheološko raziskali ostanke več nižinskih naselbin iz zgodnjega srednjega veka, v letih 2004–2006 tudi na Ptuju, na ledini Marof v primestnem predelu Štuki, kjer so našli zaključek stranskega jermena pasu (t. 1: 7; 2: 5). Delo je opravila arheološka ekipa Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Maribor z izpostavo na Ptuju, pod vodstvom konservatorke Marije Lubšina-Tušek. Najdišče je usločena ravnica na prodnati rečni terasi Drave, ki so jo v holocenu prekrili naplavinški sedimenti rečice Grajene. Do nedavnega je bilo zemljišče v kmetijski rabi, obdelovano z globokim oranjem, ki je tam, kjer se ravnica prevesi v pobočje, premešalo in uničilo veliko arheoloških ostalin; oranje je seglo marsikje že v ilovnato in prodnato geološko osnovo. Z arheološkim raziskovanjem so bili odkriti naselbinski ostanki iz prazgodovinskih obdobj (neolitika, eneolitika, bronaste in mlajše železne dobe), rimske dobe in srednjega veka. Izkopani so bili ostanki lesenih hiš, vkopi za nosilne stebre strešnih konstrukcij, ognjišča, peči, jarki, drenaže in ograje, med njimi tudi objekt SE 220 iz zgodnjega srednjega veka, v katerem je bil najden avarski jermenski zaključek (sl. 2).

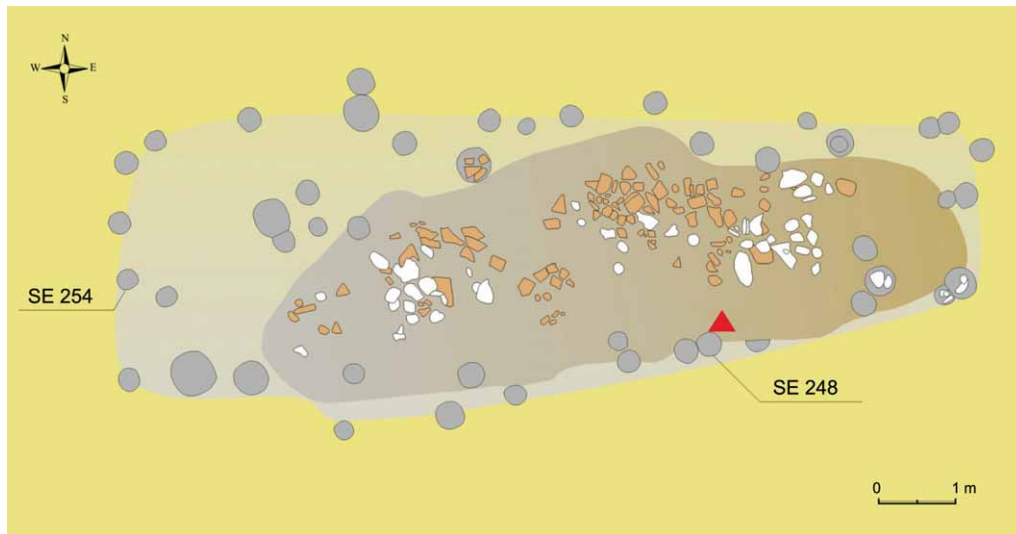
Pravokotno oblikovan objekt SE 220, velik 12,2 x 4,4 m, je omejen s številnimi vkopi za stojke (sl. 3 in 4). Kulturna plast je bila zaradi oranja skoraj v celoti odstranjena, najdenih je bilo le nekaj netipičnih odlomkov lončenine, na robu vrhnjega zasipa jame za nosilni steber SE 248 pa pozlačen jermenski zaključek (t. 1: 7; 2: 5). Radiokarbonska meritev lesnega oglja iz jame za stojko SE 248 je pokazala starost 1273±30 let, 1 Σ cal AD 686–725 (verjetnost 37,3 %), 738–771 (30,7 %), oziroma 2 Σ cal AD 663–782 (92,5 %), 789–810 (2,9 %).¹⁰ Z osnovno datacijo C14, ki pokriva prvi dve tretjini 8. stoletja, se povsem ujema časovna opredelitev jermenskega zaključka, ki po primerjavah spada v pozno avarsko obdobje II, datirano v leta 720–750. Nekoliko večjo starost, a še vedno deloma prekrivajočo se s prvo datacijo, je pokazala radiokarbonska meritev drobca oglja iz jame za kol SE 254, ki prav tako spada k objektu SE 220 (sl. 3 in 4): BP 1322±29, 1 Σ cal AD 657–692 (verjetnost 54,0 %), 749–763 (14,3 %), oziroma 2 Σ cal AD 652–722 (73,5 %), 740–770 (21,9 %).¹¹

Skoraj enake podatke je prinesla radiokarbonska meritev drobca oglja iz stanovanjskega objekta SE 2 (cal AD 651–709, verjetnost 84,9%). V tem objektu je bila najdena steklena jagoda z bradavičastimi očesci in nitasto valovnico (t. 3: 1) ter številni odlomki lončenine (npr. t. 3: 5). Jagode te vrste so bile najdene v grobovih v velikem številu na avarskem ozemlju (KISS 1996: 197) in tudi na germanskem zahodu (KOCH 2001: 606, Farbtafel 4: Typ 25); datirane so v konec 6. in prvo tretjino 7. stoletja. Odlomki lončenine so bili najpogostejše najdbe na območju ptujske naselbine: posode, predvsem lonci, so bili izdelani prostoročno (t. 3: 2), dodelani z vrtenjem (t. 3: 5), največ pa na počasnem vretenu (t. 3: 3, 4,

⁹ Arabski srebrniki so bili v Sloveniji najdeni še v Rečici ob Paki in na Sv. Pavlu nad Vrtovinom (KNIFIC 2008: 36, 37), novec Karla Velikega pa je sploh edina takšna najdba v Sloveniji in ena redkih na severnojadranskem območju (CUNJA 1996: 70, 71).

¹⁰ KIA 35483, Leibniz Labor, Kiel, 27. 02. 2008, P. M. Grootes.

¹¹ KIA 35484, Leibniz Labor, Kiel, 27. 02. 2008, P. M. Grootes.

Sl. 3. Ptuj, Štuki-Marof. Tloris objekta SE 220, obdanega z jamami za stojke. Oglje iz jam za stojki SE 248 in SE 254 je bilo časovno določeno z radiokarbonsko metodo. Z rdečo puščico je označeno mesto najdbe bronastega jermenskega zaključka (kat. št. 7). Risba: Vesna Bandelj, Jasmina Majcen in Marija Lubšina-Tušek; računalniška obdelava: Danilo Cvetko.

Fig. 3. Ptuj, Štuki-Marof. The plan of structure SE 220, surrounded by postholes. The age of the charcoal from postholes SE 248 and SE 254 was determined by the radiocarbon method. The red arrow marks the site of discovery of the bronze strap end (cat. no. 7). Drawings: Vesna Bandelj, Jasmina Majcen and Marija Lubšina-Tušek; digital adaptation: Danilo Cvetko.

6, 7), okrašeni s pasovi vodoravnih črt in snopi valovnic (t. 3: 3, 8–10), pa tudi z navpičnimi snopi črt (t. 3: 6), z nizi kratkih potegov (t. 3: 5) in vbodi (t. 3: 11). Okras je bil narejen z glavnikom, na dnu posod je večkrat odtisnjena os lončarskega vretena (t. 3: 3, 7). Najzgodnejšo lončenino lahko primerjamo z lončenino faze III na Slovaškem (FUSEK 1994: 106–109, obr. 73, 74) in jo datiramo v drugo polovico 7. stoletja, mlajši primerki, kot je lonec, okrašen z enojno valovnico in z ravno odrezanim robom ustja (t. 3: 4), pa spadajo med lončenino 8. stoletja (GUŠTIN – TIEFENGRABER 2002: 53–56, Abb. 9, 10).

Leta 2001 so bili na trasi nove avtoceste odkriti ostanki zgodnj srednjeveške naselbine tudi na polju Grofovsko pri Murski Soboti. Tu je bila v zasutju objekta SE 123 najdena železna falera s tavširanim okrasom (t. 1: 14; NOVŠAK 2002). Na najdišču je bilo odkritih 27 zgodnj srednjeveških vkopanih objektov, od katerih jih je 5 opredeljenih za stanovanjske objekte – zemljanke, drugi za pomožne oziroma spremljevalne objekte – shrambene in odpadne jame (podatke v tem odstavku povzemam po LAZAR 2005, *passim*). Med najdbami prevladuje lončenina (za analizo je bilo uporabljenih 244 odlomkov), v veliki večini narejena na ročnem vretenu (72 %), od prostoročno izdelane lončenine (15 %) jo je bila polovica dodelana na počasnem vretenu. Glini so dodajali organske snovi (47 %) ali pa kremenčev pesek (32 %) oziroma kremenčev pesek in sljudo (13 %). Prevladujoča oblika (za tipološko obdelavo je bilo primernih 149 kosov) so lonci, prevladujoč okras (za analizo primernih 132 kosov) pa je bilo glavničenje s snopi valovnic in vodoravnih linij (63 %). Za objekt SE 123, v katerem je bila najdena falera, se zaradi majhne velikosti (dol. 2,46 m, šir. 1,6 m, gl. 0,20 m) domneva, da ni bil stanovanjski, ampak spremljevalni objekt. V njem je bilo najdenih več kosov lončenine (št. 117–123: 1 lonec, zgornji del lonca in 5 odlomkov), ki so bili narejeni na počasnem vretenu (št. 122 kaže sledove izdelave na hitrem vretenu). Časovni okvir arheološkega ansambla iz SE 123 zamejujeta datiranje BP 1345±30, kalibrirano v leto AD

664, in možna datacija falere na podlagi primerjav iz poznoavarsko obdobja (CURTA 2010: 316). Za okvirno datiranje najdišča Grofovsko od druge polovice 7. stoletja (druga radiokarbonska datacija, objekt SE 127: BP 1366±28, kalibrirano v leto 660; NOVŠAK 2002: 30) do poznega 8. stoletja govori tudi

Sl. 4. Ptuj, Štuki-Marof. Pogled na izkopani objekt SE 220. Označeni sta z radiokarbonskimi meritvami datirani jami SE 248 in SE 254 ter mesto najdbe bronastega jermenskega zaključka (rdeče).
Fotografija: Marija Lubšina-Tušek.

Fig. 4. Ptuj, Štuki-Marof. A view of the excavated structure SE 220. The pits SE 248 and SE 254, radiocarbon dated, and the site of discovery of the bronze strap end are marked in red. Photograph: Marija Lubšina-Tušek.

Sl. 5. Popava pri Lipovcih. Objekt SE 9, v katerem je bil najden bronast propelerski okov (kat. št. 9). Fotografija: Samo Tanacek.

Fig. 5. Popava near Lipovci. Structure SE 9, where a bronze propeller-shaped mount was found (cat. no. 9). Photograph: Samo Tanacek.

lončenina, v kateri prevladujejo glavničasto okrašeni lonci, narejeni na počasnem vretenu. Ta datacija je na podlagi analize ustij lončenine za objekt SE 123 zožena na prvo polovico 8. stoletja (PLETERSKI 2010: 98, 99, 150–152, sl. 4.22, 4.87).

Tretja nižinska naselbina, v kateri je bil najden predmet avarskega izvora, je Popava pri Lipovcih. Njeni ostanki so bili arheološko raziskani leta 2006 (CIPOT 2008); v bližini naselbine je bilo odkrito tudi grobišče z 11 žganimi grobovi (ŠAVEL 2008). Naselbina obsega več stanovanskih objektov, med njimi jama SZ 9 (sl. 5), v kateri je bil najden propelerski okov (t. 1: 9; 2: 7). Jama je nepravilne oblike, banjastega prereza (dolga 3,6 m, šir. 2,55 m, gl. 0,24 m), v njej so bili poleg propelerskega okova še glinasto vretence (t. 4: 8), kosi ožgane gline in veliko odlomkov lončenih posod (CIPOT 2008, 60, 61, sl. 2). Slednje so bile izdelane različno: prostoročno in dodelane na vretenu (t. 4: 4, 5, opis v dodatku na koncu članka), na počasnem vretenu (t. 4: 1–3) in na hitrem vretenu (t. 4: 6, 7).

Lončenina je po primerjavah z Novo tablo postavljena v horizont Murska Sobota 2 (8. in 9. stoletje), radiokarbonsko datiranje vzorca iz jame SZ 9, ki je pokazalo starost BP 1263±26, 1Σ cal AD 691–750 (verjetnost 58,7 %), 2Σ cal AD 669–782 (90,6 %), ter datacija propelerskega okova v pozno avarsko obdobje pa težišče datacije postavljata v drugo polovico 8. stoletja (CIPOT 2008, 62). Objekt SZ 9 in najdbe v njem so bile zdaj ponovno ovrednotene, najverjetnejša datacija zanje so leta med 760 in 812 (PLETERSKI 2010: 104, 152, 153, sl. 4. 31, 4.89).

Avarske najdbe iz treh nižinskih selišč v vzhodni Sloveniji, ki so po stavbnih ostankih in najdbah v njih pripisana zgodnjim Slovanom, so verjetna sled sosedstva oziroma avarsko-slovan-skih odnosov na panonskem obrobju v 8. stoletju.

DODATEK

A. Ptuj-Štuki, Marof, tab. 3:

1. Jagoda iz črnega stekla, na površini preprejena z mrežo rdečih in belih apliciranih steklenih niti, v poljih med nitmi je 6 rumenih apliciranih bradavičastih očesc (z nakazano piko v sredini). Obod jagode in odprtina sta rahlo ovalne oblike. Pr. 1,8 cm, deb. v povprečju 1,05 cm (pri nekoliko potegnjenem robu luknjice 1,2 cm), vel. luknjice do 0,8 cm. Ter. št. PN 5.
2. Odlomek ustja prostoročno izdelane posode iz gline. Ustje je blago izvihano, rob ustja zaobljen. Keramika je porozna, razmeroma trda, pomešana z drobnnozrnatim peskom, na površini lisasta, barva prehaja od rdečkastorjave k črni, ki prevladuje. Vel. odlomka 4,4 cm x 4,3 cm, deb. do 0,95 cm; rekonstruirani pr. ustja posode 18 cm. Ter. št. SE 44/1.
3. Del ovalnega, na počasnem vretenu narejenega lonca iz gline. Ustje je izvihano, rob ustja ravno odrezan. Okras je okorno, z večkratnim zaustavljanjem, vrezan s štirizobim glavnikom: snop valovnic med dvema pasovoma vodoravnih žlebičev. Na dnu je globok odtis okrogle osi lončarske plošče. Na notranji strani so številni sledovi prostoročnega oblikovanja, zunanja površina in ustje sta dobro zglajena. Površina je lisasta, barva prehaja od prevladujoče svetlorjave k črni. Keramika je porozna, gosto mešana s peskom srednje debeline. Pr. lonca 12,5 cm, pr. dna 8,3 cm, viš. 14,4 cm, prevladujoča deb. ostenja 0,6 cm. Ter. št. SE 1171/106.
4. Odlomek ustja na počasnem vretenu izdelanega glinenega lonca. Ustje je izvihano, rob je ravno odrezan. Okras: okorno in plitvo vrezana valovnica. Na notranji strani so izraziti sledovi prostoročne izdelave, zunanja površina je površno zglajena. Keramika je porozna, redko mešana s peskom, površina je lisasta, barva prehaja od rjave (prevladuje na notranji strani) k črni (predvsem

- na zunanji strani). Vel. 11 x 8,9 cm, deb. 0,6 cm, teža 69,74 g; rekonstruirani pr. ustja lonca 20 cm. Ter. št. SE 30/1.
5. Odlomki ustja in ostenja prostoročno narejenega in na vretenu izdelanega glinenega lonca. Ustje je izvihano, rob ustja je zaobljen. Okras: med vodoravne žlebiče sta bila s peterozobim glavnikom vrezana niza poševnih kratkih vrezov. Na notranji strani so izraziti sledovi prostoročne izdelave, zunanja površina je površno zglajena. Keramika je trda, deloma porozna, mešana s peskom, površina je lisasta, barva prehaja od rjave k črni; na notranji strani ostanki prežgane hrane. Vel. 10,3 x 10,1 cm, deb. 0,7 cm; rekonstruirani pr. ustja lonca 11,2 cm. Ter. št. SE 2/1/67.
  6. Del dna in ostenja prostoročno narejene in na vretenu izdelane glinene posode. Okras: navpični snopi žlebičev, plitvo vrezanih z gostim glavnikom z 9 zobci. Na notranji strani so izraziti sledovi prostoročne izdelave, zunanja površina je zglajena. Keramika je trda, gosto mešana z drobnozrnatim peskom, zunanja površina je rjava, notranja površina in prelom sta črna. Viš. ohranjenega dela 7,2 cm, pr. dna 10,9 cm. Ter. št. SE 754/166.
  7. Odlomek dna na počasnem vretenu izdelane glinaste posode. Na zunanji strani je globok odtis okrogle osi lončarske plošče. Keramika je porozna, zunanja površina prehaja iz rjave v črno, notranja površina in prelom sta črna. Vel. odlomka 6 x 4,8 cm, deb. 1,15 cm, rekonstruirani pr. dna 8 cm. Ter. št. SE 30/3.
  8. Odlomek ostenja glinaste posode. Okras je plitvo vrezan z gostim glavnikom z 8 zobci: snop valovnic med vodoravnima pasovoma žlebičev. Keramika je porozna, zunanja površina je črnorjava, notranja površina in prelom sta črna. Vel. 4,5 x 4,3 cm, deb. 0,65 cm. Ter. št. SE 30/2.
  9. Odlomek ostenja glinaste posode. Okras: s štirizobim glavnikom vrezan snop valovnic med dvema pasovoma vodoravno vrezanih žlebičev. Keramika deloma porozna, mešana s peskom, zunanja površina je rjava, notranja površina in prelom sta črna. Vel. 3,4 x 3,25 cm, deb. 0,75 cm. Ter. št. SE 30/4.
  10. Odlomek ostenja glinaste posode. Okras: z dvozubim glavnikom vrezan pas vodoravno vrezanih žlebičev in pentlja pod njim. Keramika je drobljiva, gosto mešana z drobnozrnatim peskom, površina je rjava (zunanja) ali rdečkastorjava (notranja), prelom je črnorjav. Vel. 4,5 x 4,1 cm, deb. 1,2 cm. Ter. št. SE 30/5.
  11. Odlomek ostenja glinaste posode. Okras: pod vodoravnim žlebičem neurejeni kratki, a globoki vrezi s peterozobim glavnikom. Keramika je redko mešana s peskom, na notranji strani porozna, zunanja površina in prelom sta črnosiva (črnikasta), notranja površina rjava. Vel. 5,25 x 4,4 cm, deb. 0,9 cm. Ter. št. SE 1500/1.

B. Popava pri Lipovcih, tab. 4:

1. Odlomek ustja in ostenja na počasnem vretenu izdelanega glinenega lonca. Keramika je porozna, pomešana z drobnozrnatim, zdrobljenim peskom, na površini lisasta, barva prehaja od rjave k črni. Vel. odlomka 11,4 x 10,4 cm, deb. 0,85 cm; rekonstruirani pr. ustja lonca 27,6 cm. Hrani Pokrajinski muzej Murska Sobota (dalje PMMS), inv. št. 11588/1.
2. Odlomek ostenja na počasnem vretenu izdelane glinene posode. Okras je bil vrezan s peterozobim glavnikom: dva snopa valovnic in pas vodoravnih žlebičev med njima. Keramika je porozna, na površini lisasta, barva prehaja od rjave k črni. Vel. odlomka 6,8 x 5,2 cm, deb. 0,85 cm. PMMS, inv. št. 11592/40.

3. Odlomek ostenja na počasnem vretenu izdelane glinene posode. Okrasna snopa valovnic sta bila vrezana s šesterezobim glavnikom. Keramika je porozna, na površini rdečkastorjava, na zunanji površini ostanki saj. Vel. odlomka 8,9 x 5,84 cm, deb. 0,85 cm. PMMS, inv. št. 11592/1.
4. in 5. Del ustja in ostenja prostoročno narejenega in na počasnem vretenu dodelanega glinenega lonca. Ustje je izvihano, rob ustja ravno odrezan. Okras je okorno vrezan s štirizobim glavnikom: dva pasova vodoravnih in niz poševnih kratkih vrezov med njima. Keramika je trda in hrapava, gosto mešana z debelozrnatim, izpranim rečnim peskom, na površini siva, v prelomu črna, na zunanji površini ostanki saj. Vel. večjih kosov: 10 x 9,7 cm, deb. 0,65 cm; 10,2 x 7,2 cm, deb. 0,75 cm; rekonstruirani pr. ustja 16,1 cm. PMMS, inv. št. 11588/2–4.
6. Odlomek ustja in ostenja na vretenu izdelanega ustja glinenega lonca. Ustje je izvihano in odebeljeno, rob ustja zaobljeno zglajen. Okras je bil vrezan s trizobim glavnikom: dva snopa razvlečenih valovnic in pas vodoravnih žlebičev med njima. Keramika je trda, gosto mešana z drobnozrnatim peskom, sivorjava, na površini ostanki saj. Vel. 11,4 x 9,2 cm, deb. ustja 0,6 cm, deb. ostenja 0,85 cm; rekonstruirani pr. ustja 18 cm. PMMS, inv. št. 11588/5.
7. Odlomek ustja in ostenja na vretenu izdelanega ustja glinenega lonca. Ustje je izvihano, rob ustja odebeljen in zglajen. Okras je bil vrezan z dvozobim glavnikom: snop razvlečenih valovnic med pasovoma vodoravnih žlebičev. Keramika je trda, mešana z drobnozrnatim peskom in drobci sljude, zunanja površina je zglajena, svetlorjava, notranja sivorjava. Vel.: 15,4 x 10,3 cm, deb. ustja 1 cm, deb. ostenja 0,55 cm; rekonstruirani pr. ustja 22 cm. PMMS, inv. št. 11588/6.
8. Polovica bikoničnega vretenca iz prečiščene, sivorjavo žgane gline z drobci sljude. Viš. 2,6 cm, pr. 3,15 cm. PMMS, inv. št. 11597.

LITERATURA

- BÁRDOS, E. – É. GARAM, 2009 – Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek. *Monumenta Avarorum Archaeologica* (Budapest), 9, 2009.
- BITENC, P. – T. KNIFIC (ur.) 2001 – *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. Ljubljana, 2001.
- BOLTA, L. 1981 – Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče. Zusammenfassung: Rifnik-spätantike Siedlung und Gräberfeld. *KinM* (Ljubljana), 19, 1981.
- BREUER, E. 2005 – Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donau Raum. *Archaeological Introductions* (Tettnag) 2, 2005.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – A. TOČÍK 1991 – *Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches*. Nitra, 1991.
- BUNARDŽIĆ, R. 1980 – *Izložba Menore iz Čelareva*. Beograd, 1980.
- BUNARDŽIĆ, R. 1985 – *Čelarevo. Risultati delle ricerche nelle necropoli dell' alto medioevo*. Roma, 1985.
- CIGLENEČKI, S.
– 1992. Tracce di un insediamento tardo (VI–IX sec.) nei siti della tarda antichità in Slovenia. V: G. P. BROGIOLO, L. CASTELLETTI (ur.). *Il territorio tra tardoantico e altomedioevo. Metodi di indagine e risultati*. Firenze, 1992: 53–59.
– 1994. Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundeinheit der Spätantike in Slowenien. *Aves*, 45/1994: 239–266.

- 1995. Prispevek k arheološki sliki Carneole v zgodnj srednjeveškem obdobju. *HistArch*, 20–21/1989–1990: 151–162.
  - 1999. Barbari prihajajo. V: D. BOŽIČ, J. DULAR (ur.). *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalca do Slovanov*. Ljubljana, 1999: 341–342.
  - 2008. Castra und Höhensiedlungen vom 3. bis 6. Jahrhundert in Slowenien. V: H. STEUER – V. BIERBRAUER (ur.). *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*. Berlin – New York, 2008: 481–532.
- CIPOT, D. 2008 – Zgodnj srednjeveški jami iz Popove I pri Lipovcih. Summary: Frühmittelalterliche Gruben aus Popava I bei Lipovci. V: M. GUŠTIN (ur.). *Srednji vek., Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino. Mittelalter. Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*. Ljubljana, 2008: 59–63.
- CUNJA, R. 1996. – *Poznorimski in zgodnj srednjeveški Koper, Arheološko izkopavanje na bivšem Kapucinskem vrtu v letih 1986–1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja. Capodistria Tardoromana e Altomedievale, Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986–1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.* Koper, 1996.
- CUNJA, R. 2001 – Koper. V: P. BITENC – T. KNIFIC (ur.). *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. Ljubljana, 2001: 93. kat. št. 302.
- CURTA, F. 2010 – The Early Slavs in the northern and Eastern Adriatic Region. A critical approach. *Archeologia Medievale* 37/2010: 303–325.
- ČILINSKÁ, Z. 1966 – Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. *Archaeologica Slovaca Fontes* (Bratislava) 7/1966.
- ČILINSKÁ, Z. 1983 – The development of the Slavs north of the Danube during the Avar Empire and their social-cultural contribution to the Great Moravia. *SlovArch*, 31/2: 237–276.
- DAIM, F. 1987 – Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ. *Studien zur Archäologie der Awaren* (Wien) 3/1987.
- DAIM, F. 2003 – Avars and Avar archaeology. An introduction. V: H.-W. GOETZ, J. JARNUT, W. POHL (ur.). *Regina and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden-Boston, 2003: 463–570.
- DAIM, F. – A. DISTELBERGER 1996 – Die awarische Siedlung von Zillingtal. Die Grabungen 1994–95. V: F. DAIM (ur.). *Hunnen + Awaren, Reitervölker aus dem Osten, Katalog*. Eisenstadt, 1996: 372–378.
- DISTELBERGER, A. 1996 – Das awarische Gräberfeld von Mistelbach (Niederösterreich). *Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie* (Innsbruck), 3/1996.
- DÖRGES, H. 1960 – Zu einer Tensenform der Reihengräberzeit und die Datierung des Grabes von Zierzow, Kreis Ludwigslust. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 8/1960: 350–400.
- EISNER, J. 1952 – *Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště*. Bratislava, 1952.
- FETTICH, N. 1965 – *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót Basaharc*. Budapest, 1965.
- FUSEK, G. 1994 – Slovensko vo včasnoslovanskem obdobju. *Archaeologica Slovaca Monographiae, Studia Instituti archaeologici nitriensis Academiae scientiarum slovacae* (Nitra), 3/1994.
- GABROVEC, S. 1955 – Nekaj novih staroslovenskih najdb. Zusammenfassung: Einige neue altslawische Funde. *Aves*, 6/1955: 134–140.

GARAM, É.

- 1979. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. *Fontes archaeologici Hungariae* (Budapest), 1979.
- 1992. Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit. V: F. DAIM (ur.). *Awarenforschungen*, 1. *Archaeologia Austriaca Monographien*, 1, *Studien zur Archäologie der Awaren*, 4, 1992: 135–250.
- 1995. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary*, 3. Budapest, 1995.

GUŠTIN, M. – G. TIEFENGRABER 2002 – Oblike in kronologija zgodnjerednjeveške lončenine na Novi tabli pri Murski Soboti. Formen und Chronologie frühmittelalterlicher Keramik in Nova tabla bei Murska Sobota. V: M. GUŠTIN (ur.). *Zgodnji Slovani. Zgodnjerednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp. Die Frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen*. Ljubljana, 2002, 46–62.

JUHÁSZ, I. 1995 – Awarenzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. *Monumenta Avarorum Archaeologica* (Budapest), 1/1995.

JUHÁSZ, I. 2004 – Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas–Grexá-Téglagyár, FO 68. *Monumenta Avarorum Archaeologica* (Budapest), 7/2004.

KARO, Š. 2004 – Die Typologie der frühmittelalterlichen Steigbügel aus slowenischen Fundorten. V: G. FUSEK (ur.). *Zborník na počes Dariny Bialekovej*. Nitra, 2004: 165–173.

KARO, Š. 2007 – *Ozemlje današnje Slovenije med avarskimi vojnami in madžarskimi vpadi v luči arheoloških najdb* (The Territory of the Present-Day Slovenia Between the Avar Wars and the Magyar Invasions in the Light of the Archaeological Evidence). Tipkopolis, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana, 2007.

KASTELIC, J. 1951 – Figuralna dediščina arheoloških dob v Sloveniji. Summary: Figural heritage of archeological periods in Slovenia. V: *Likovni svet*. Ljubljana, 1951: 177–200.

KISS, A. 1996 – Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. *Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie*, 2, *Studien zur Archäologie der Awaren*, 5 (Innsbruck), 1996.

KISS, A. 2001 – Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. *Monumenta Avarorum Archaeologica* (Budapest), 6/2001.

KNIFIC, T.

- 1999. Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem. V: T. ROBLEK (ur.). *Preddvor v času in prostoru*, Preddvor, 1999: 55–67.
- 2006. The Early Medieval Period (7th–11th centuries). V: T. NABERGOJ (ur.). *Steps into the Past, Treasures from the archaeological collections of the National Museum of Slovenia*. Ljubljana, 2006: 54–58.
- 2007. Zgodnjerednjeveški pozlačeni predmeti z Gradišča nad Bašljem (Slovenija). Early Medieval Gilded Artefacts from Gradišče nad Bašljem (Slovenia). *Prilozi*, 24/2007: 317–326.
- 2008. Predmeti orientalskega izvora z zgodnjerednjeveških najdišč v Sloveniji. V: M. GUŠTIN (ur.). *Srednji vek, Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino, Mittelalter, Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*. Ljubljana, 2008: 35–38.

KOCH, U. 2001 – Das alamannisch-frankische Gräberfeld bei Pleidelsheim. *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* (Stuttgart), 60, 2001.

- KOROŠEC, J. 1951 – Delitev slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka v Jugoslaviji. Summary: The division of early middle ages Slav cultures in Yougoslavia. *Aves*, 2/1951: 134–155.
- KORY, R. 2004 – Schuppen- und Lamellenpanzer. V: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 27. Berlin – New York, 2004: 375–403.
- LAZAR, E. 2005 – *Grofovsko pri Murski Soboti: analiza keramičnega gradiva iz zgodnesrednjeveških objektov*. Tipkopis, diplomsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana, 2007.
- LIPPERT, A. 1969 – Das awarenzeitliche Gräberfeld von Zwölfaxing in Niederösterreich. *Prähistorische Forschungen* (Wien), 7/1969.
- MITSCHA-MÄRHEIM, H. 1960 – Bemerkungen zum frühmittelalterlichen Fundmaterial aus Kärnten. *Carinthia I*, 150/1960: 750–753.
- MRKOBRAD, D. 1980 – Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji. *Fontes archaeologiae Iugoslaviae* 3, *Monografije* (Beograd), 6, 1980.
- NOVŠAK, M. 2002 – Zgodnesrednjeveške najdbe z najdišča Grofovsko pri Murski Soboti, Frühmittelalterliche Funde vom Fundort Grofovsko bei Murska Sobota. V: M. GUŠTIN (ur.). *Zgodnji Slovani, Zgodnesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp, Die Frühen Slawen, Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Alpen*. Ljubljana, 2002: 27–32.
- NOVŠAK, M. 2003 – Grofovsko pri Murski Soboti 1. V: D. PREŠEREN (ur.). *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije*. Ljubljana, 2002: 144, 145.
- ODAR, B. 2006 – The archer from Carnium, Lokostrelec iz Karnija. *Aves*, 57/2006: 243–275.
- PLETERSKI, A. 1999 – Zgodnji srednji vek. V: D. BOŽIČ, J. DULAR (ur.). *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalca do Slovanov*. Ljubljana, 1999: 370–373.
- PLETERSKI, A. 2010 – Zgodnesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas. Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Taphonomie, Fundgegenstände und zeitliche Einordnung. *OpInstArSlov* (Ljubljana), 19, 2010.
- SÓS, Á. CS. – Á. SALAMON 1995 – *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th centuries A. D.) at Pókaszepetk*. Budapest, 1995.
- STADLER, P. 2005 – *Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I*. Wien, 2005.
- SZAMEIT, E. 1993 – Das frühmittelalterliche Grab von Gabelsdorf bei St. Kanzian am Klopeinersee, Kärnten. Ein Beitrag zur Datierung awarischer Bronzen im Ostalpenraum. *ArchAustr*, 77/1993: 213–234.
- SZENTPÉTERI, J. (ur.) 2002 – Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. *Varia Archaeologica Hungarica* (Budapest), 13/1, 2, 2002.
- ŠAŠEL, J. 1976 – Koper. *Aves*, 25/1976: 446–461.
- ŠAVEL, I. 2008. – Staroslovansko grobišče Popava II pri Lipovcih. V: M. GUŠTIN (ur.), *Srednji vek, Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino, Mittelalter, Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*. Ljubljana 2008: 65–79.
- ŠTIBERNIK, G. 2006 – Mengeš – grobišče na Zadružniški ulici. *VarSpom*, 39–41/2006: 99–100.
- TOČÍK, A. 1963 – Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej říše v Prši. Summary: Gräberfeld und Siedlung aus der Zeit des Awarischen Reiches. *SlovArch*, 11/1963, 1: 121–198.
- TÖRÖK, Gy. 1998 – Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. *Das awarische Corpus*, 5. Debrecen. Budapest, 1998.

ZÁBOJNÍK, J. 1991 – Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats). V: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*. Nitra, 1991: 219–321.

ZÁBOJNÍK, J. 2004 – Slovensko a avarský kaganát. *Studia Archaeologica et Medievalia* (Bratislava), 6/2004.

SUMMARY

ITEMS OF AVAR ORIGIN FROM ARCHAEOLOGICAL SITES IN SLOVENIA

Items attributed to Avar sources or with an affinity to artefacts from the region of the Avar Khaganate are rare at archaeological sites in Slovenia (Fig. 1; cat. nos. 1–16). For a long time, the only known find of this kind was the strap-end from Dunaj near Jereka (cat. no. 1, Pls. 1: 1), while much later two belt-terminals were found at Hom above Sora (cat. nos. 3 and 4). These and certain other related items were displayed at the exhibition »From the Romans to the Slavs«, held in 2000 at the National Museum of Slovenia in Ljubljana (cat. nos. 2, 5, 6, 8, 12); for the most part they had been acquired by amateurs, and their finders eventually handed them over to the Museum. The first professionally acquired artefact of Avar origin was found during archaeological excavations of early medieval Koper (cat. no. 6), followed by a few more finds excavated in the dwelling remains of Slav hamlets in the Prekmurje region and in Ptuj (cat. nos. 7, 9, 14). In this article, 16 Avar items from 12 sites are presented.

Catalogue: **1.** Main strap-end, Dunaj near Jereka, inv. no. S 2029, in the National Museum of Slovenia (hereinafter referred to as NMS; Pls. 1: 1; 2: 1); **2.** One side of a main strap-end, Gradišče above Bašelj, inv. nos. S 3136 and S 4061, NMS (Pls. 1: 2; 2: 9); **3, 4.** Subsidiary strap-end, Hom above Sora, inv. nos. 510: LJU; 0009590 and 510: LJU; 0009592, Municipal Museum of Ljubljana (Pls. 1: 3 and 4); **5.** Hinged fitting, Sv. Lambert near Pristava nad Stično, inv. no. S 2494, NMS (Pls. 1: 5; 2: 3); **6.** Hinged fitting, Garden of the Capuchin Monastery in Koper, inv. no. KKV 61, Regional Museum of Koper (Pl. 1: 6); **7.** Subsidiary strap-end, Ptuj, Štuki-Marof, temporarily kept by the Institute for the Protection of the Cultural Heritage of Slovenia, Maribor, Ptuj Branch. (Pls. 1: 7; 2: 5); **8.** Propeller-shaped mount, Ljubična above Zbelovska Gora, private collection (Pls. 1: 8; 2: 8); **9.** Propeller-shaped mount, Popava near Lipovci, inv. no. 11596, Regional Museum Murska Sobota (Pls. 1: 9; 2: 7); **10.** Rosette-shaped mount; Zidani gaber above Mihovo, inv. no. A 2806, Museum of Lower Carniola/Dolenjska, Novo mesto (Pls. 1: 10; 2: 4); **11.** Belt mount, Gradišče near Dunaj, inv. no. S 3106, NMS (Pls. 1: 11; 2: 2); **12.** Strap-end half, Sv. Lambert near Pristava nad Stično, inv. no. S 2656, NMS (Pl. 1: 12; 2: 6); **13.** Composite reflex bow plate, Rifnik near Šentjur, inv. no. 803, Regional Museum Celje (Pl. 1: 13); **14.** Round decorative horse-harness mount (phalera), Grofovsko near Murska Sobota, provisionally kept by Arhej d.o.o. (Pl. 1: 14); **15.** Bit side-bar, Gradišče above Bašelj, inv. no. S 3212, NMS (Pl. 1: 15); **16.** Stirrup, Sv. Lambert near Pristava nad Stično, inv. no. S 2527, NMS (Pl. 1: 16).

Classification: Most of the finds from Slovenian sites are metal fittings from belts worn by men (Pls. 1: 1–9, 11, 12), while one mount probably belonged to a quiver (Pl. 1: 10), and three objects were component parts of horse equipment (Pl. 1: 14–16), and one was part of a weapon (Pl. 1: 13).

The oldest find is the rosette-shaped mount from Zidani gaber above Mihovo (cat. no. 10, Pls. 1: 10; 2: 4). Mounts of this kind were common in the Early Avar Period (prior to 650/670), when they were impressed on silver or bronze sheet metal and usually filled, like the mount from Zidani gaber, with lead on the reverse. Several of them, predominantly as ornaments on quiver straps, were found at the cemetery of Zamárdi-Rétiföldek in Hungary. Probably also from the same period were

a fragment of the horn plating of a composite reflex bow (cat. no. 13; Pl. 1: 13) from Rifnik near Šentjur and the iron bit side-bar from Gradišče above Bašelj (cat. no. 15, Pl. 1: 15); similar L-shaped side-bars are characteristic of the bits found at Pókaszepetk in Hungary in Early Avar Period graves.

Other items from Slovenian sites are dated to the Late Avar Period, the main characteristics being belt sets composed of numerous cast strap ends and mounts. The larger examples were attached to the main belt, and the smaller ones to the subsidiary straps hanging from the main belt.

Among the oldest implements from this period is half of a two-part subsidiary strap-end from Sv. Lambert near Pristava nad Stično (cat. no. 12; Pls. 1: 12; 2: 6). Two-part terminals of this kind are classified as type 53, chronologically in the Late Avar Period I (700–720; this and the ensuing classifications according to J. Zábajník).

The subsidiary strap-end from the Marof-Štuki site in the Ptuj district (cat. no. 7) differs in terms of workmanship from the other artefacts. Its edges are inwardly curved and ground, the lower end is pointed, the upper end shaped into a spout; the floral decoration was further elaborated and smoothed after being cast, and finally it was gilded (Pls. 1: 7; 2: 5). Similar small belt ends are dated to the Late Avar Period II (720–750). Good analogies for the strap terminal from Ptuj are known from Hungarian sites: Tiszafüred (grave 902), Kölked-Feketekapu B (grave B-219), and Halimba (grave 143).

The small subsidiary strap-ends from Hom above Sora are much more recent (cat. nos. 3 and 4; Pl. 1: 3, 4) – similar openwork strap-ends with small loops, often cast from white bronze (with a high percentage of lead), with both sides decorated, are dated to the Late Avar Period IV (780–800/82). Comparisons for the strap-ends from Hom can be found throughout the entire Pannonian region.

The mount from Gradišče near Dunaj also represented part of the metal fittings on subsidiary straps of male belts (cat. no. 11; Pls. 1: 11; 2: 2). Belt sets included several mounts of this kind; on subsidiary straps, they were arranged one after the other. The most similar to our mount among the numerous variants of heart-shaped mounts from Slovakia and Austria are the examples with lily decoration from the Late Avar Period IV (type 171).

Other bronze artefacts of Avar origin from Slovenia consisted of parts of cast metal assemblages, with which the main belt straps were equipped. These included two propeller-shaped mounts (cat. nos. 8 and 9). Propeller-shaped mounts are very common finds in the Carpathian Basin; P. Stadler listed 969 pieces. Among the more common forms are mounts where the ribbed edges resemble "a string of pearls". The examples from Slovakia and Austria are classified to the Late Avar Period III and IV between the years 750 and 800/825 (type 157). The propeller-shaped mount from Ljubična above Zbelovska gora (Pl. 1: 8) has no analogies. The elegantly shaped wings are decorated with longitudinal ribs, with semicircles are arranged one under the other, giving impression of a stylized tree. An analogy to this decoration can be seen on the propeller-shaped mount from Pilismarót-Basaharc (grave 148), as well as on a small strap terminal from Mödling in Austria (type 92).

The group of main belt mounts also includes the hinged fittings from Sv. Lambert near Pristava nad Stično (cat. no. 5) and from Koper (cat. no. 6). The first (Pls. 1: 5; 2: 3) has analogies in type 258, dated to the Late Avar Period IV. The small mount from Koper (cat. no. 6, Pl. 1: 6) belongs to the large group of narrow two-part hinged fittings from the last decades of the Late Avar Period. Characteristic of this time is the tendency to narrow the main strap, and the miniature hinged fittings often occur in several groups of three.

Main strap-ends are known from Dunaj near Jereka (cat. no. 1) and Gradišče above Bašelj (cat. no. 2). The terminal (identically decorated on both sides) from Dunaj near Jereka (Pls. 1: 1; 2:

1) has no direct analogy. The mesh-like central part can be found, for example, on the terminals from the graves at Šebastovce in Slovakia (grave 243) and Zwölfaxing in Austria (grave I); while the knob on the oval end of the terminal has very few analogies as well, e.g. at the sites of Mistelbach in Austria (grave A), Šebastovce (grave 67), and Szarvas-Grexa-Téglagyár in Hungary (grave 349). A probable dating would be the late 8th and early 9th centuries.

Of the main strap terminal from Gradišče above Bašelj only one side has survived (Pls. 1: 2; 2: 7). The terminal was originally composed of two specially cast openwork sides, which were attached to the strap with one rivet on the oval end and two rivets through the two loops on the upper end. Such terminals, often cast from white bronze, are quite typical of the Late Avar Period III (750–789).

Three of the items discussed are part of horse harnesses. An embossed rosette decoration appears on the iron circular platelet found at the site of Grofovsko (cat. no. 14, Pl. 1: 14). Similar round decorative horse-harness mounts have been often found on the geographical margin of the Avar Khaganate, in the north, for example, at the cemetery of Nová Ves in Slovakia (grave 842), and in the south at Čelarevo in Serbia (graves 40 and 162).

Further horse equipment from the Avar Period is also represented by the iron stirrup with a flat foot-rest from Sv. Lambert near Pristava nad Stično (cat. no. 16; Pl. 1: 16). Stirrups shaped in this particular way belong among the latest forms that appear in the Late Avar Period in cemeteries and hoards from the same time.

Circumstances. In Slovenia, the Avar Period items have been mostly found on elevations where remains of fortified settlements from Late Antiquity had been discovered (Dunaj near Jereka, Hom above Sora, Gradišče near Dunaj, Ljubična above Zbelovska Gora, Gradišče above Bašelj, Sv. Lambert near Pristava nad Stično, Rifnik near Šentjur, Zidani gaber above Mihovo). Chronologically, the last period of existence in the Late Antique settlements (end of the 6th and beginning of the 7th centuries) can be related to the rosette-shaped mount from Zidani gaber above Mihovo (Pls. 1: 10; 2: 4), the horn plate of the bow from Rifnik near Šentjur (Pl. 1: 13), and the bit side-bar from Gradišče above Bašelj (Fig. 1: 15). Late finds from all three sites also include iron lamellae from cuirasses. Specifically, lamellar cuirasses were common grave goods in the late 6th and early 7th centuries in the territory of the Avar Khaganate, while in the territory south of the Drava and Lower Danube Rivers, which was controlled by the Byzantium, remains of lamellar cuirasses can be found only in high-altitude settlements. The relatively common finds of lamellar cuirasses in Slovenia are no doubt an indication of military tensions along the borders with Italy, whereas early items of Avar origin may possibly represent traces of an early Avar incursion in this direction.

Other Avar finds from the elevated settlements of Late Antiquity are from one to two centuries later. As can be concluded on the basis of the finds, at the end of the 8th and in the 9th centuries these dominant points where the Late Antique settlements had once stood were occupied once more. In the foreground – according to the density of the finds – are some of those very sites where individual items from the Late Avar Period were found (Pl. 1: 2, 5, 8, 12, 15, 16), i.e. Gradišče above Bašelj, Ljubična above Zbelovska gora, and Sv. Lambert near Pristava nad Stično. Although knowledge of the sequence of reoccupation in the early medieval period is lacking, the site of Gradišče above Bašelj has been most extensively investigated. In 1998, numerous iron objects, especially parts of military and horse equipment made in the Carolingian manner between the end of the 8th and beginning of the 10th centuries, were found in a charcoal-ash layer above the ruins of the settlement from Late Antiquity. The two belt terminals from Hom above Sora (Pl. 1: 3, 4) are considered to have been acquired as loot in the Frankish-Avaric wars during the reign of Charlemagne.

The circumstances of discovery of the belt mount from the garden of the Capuchin Monastery in Koper are much clearer (Pl. 1: 6). In addition to earlier remains, the archaeological exca-

vations also uncovered a few early medieval items; from the end of the 8th and beginning of the 9th centuries, the period to which the "Avar" belt mount is dated, also come three silver coins: a *denier* from the early period of the reign of Charlemagne (781–800) and two *dirhams* from Abbasid mints. It is certain that after the end of Byzantine rule and the inclusion of Istria into the Frankish state (788), the walled town settlement on the then island of Koper still existed at the turn of the 8th to the 9th centuries. Together with late finds of Avaric origin from the elevated positions, the mount from Koper can be considered probable loot from the Frankish-Avaric wars at the end of the 8th century, when Frankish forces were breaking through to Avaria from Friuli as well.

The remains of several lowland early medieval settlements have been archaeologically excavated in the last few years at various sites in the eastern part of Slovenia on the edge of the Pannonian plain. A subsidiary strap-end (Pls. 1: 7; 2: 5) was found in structure SE 220 (Fig. 2) at the site of Marof in Ptuj during excavations in 2004–2006. The rectangular-shaped structure, measuring 12.2 x 4.4 m, was surrounded by numerous postholes (Figs. 3 and 4). The cultural layer had been almost entirely removed by ploughing, hence only some non-diagnostic pottery fragments were found, while the gilded strap end was discovered at the edge of the upper fill for the supporting beam SE 248. Radiocarbon measurement of the charcoal from posthole SE 248 indicated an age of 1273±30 years, 1 Σ cal AD 686–725 (probability 37.3%), 738–771 (30.7%), and 2 Σ cal AD 663–782 (92.5%), 789–810 (2.9%). The C14 dating, which covers the first two thirds of the 8th century, is taken as the temporal determination of the strap-end, which according to analogies belongs to the Late Avar Period II (720–750). A glass bead (Pl. 3: 1) and numerous pottery fragments (Pl. 3: 5) were found at the site. The earliest pottery can be compared to phase III pottery in Slovakia and is dated to the second half of the 7th century, while some later specimens date to the 8th century.

The remains of an early medieval settlement were found in 2001 in the Grofovsko plain near Murska Sobota. A round decorative iron horse-harness mount (phalera) with embossed decoration was found in the fill of structure SE 123 (Pl. 1: 14). Its chronological framework is determined by the radiocarbon measurement BP 1345±30, calibrated to AD 664, and the possible dating of the decorative horse-harness mount on the basis of analogies from the Late Avar Period. The approximate dating of the site to the period extending from the second half of the 7th century to the late 8th century is further confirmed by the pottery with predominating combed ware turned on a slow wheel.

The third lowland settlement, where an object of Avaric origin was found, is Popava near Lipovci, the remains of which were excavated in 2006. Several dwelling structures were discovered, including pit SZ 9 (Fig. 5), in which a propeller-shaped mount (Pls. 1: 9; 2: 7) was found. The pit was of irregular shape, with a tub-like cross-section (3.6 m long, 2.55 m wide, 0.24 m deep), and apart from the mount contained a ceramic spindle-whorl (Pl. 4: 8) and fragments of pottery vessels. The latter were made in varied manners: by hand and finished on a wheel (Pl. 4: 4, 5), on a slow-turning wheel (Pl. 4: 1–3), and on a tournette (Pl. 4: 6, 7). The pottery is assigned to the horizon Murska Sobota 2 (8th and 9th centuries), while the radiocarbon dating of a sample from pit SZ 9 showed the age BP 1263±26, 1 Σ cal. AD 691–750 (58.7%), 2 Σ cal. AD 669–782 (90.6%). The propeller-shaped mount was dated to the second half of the 8th century.

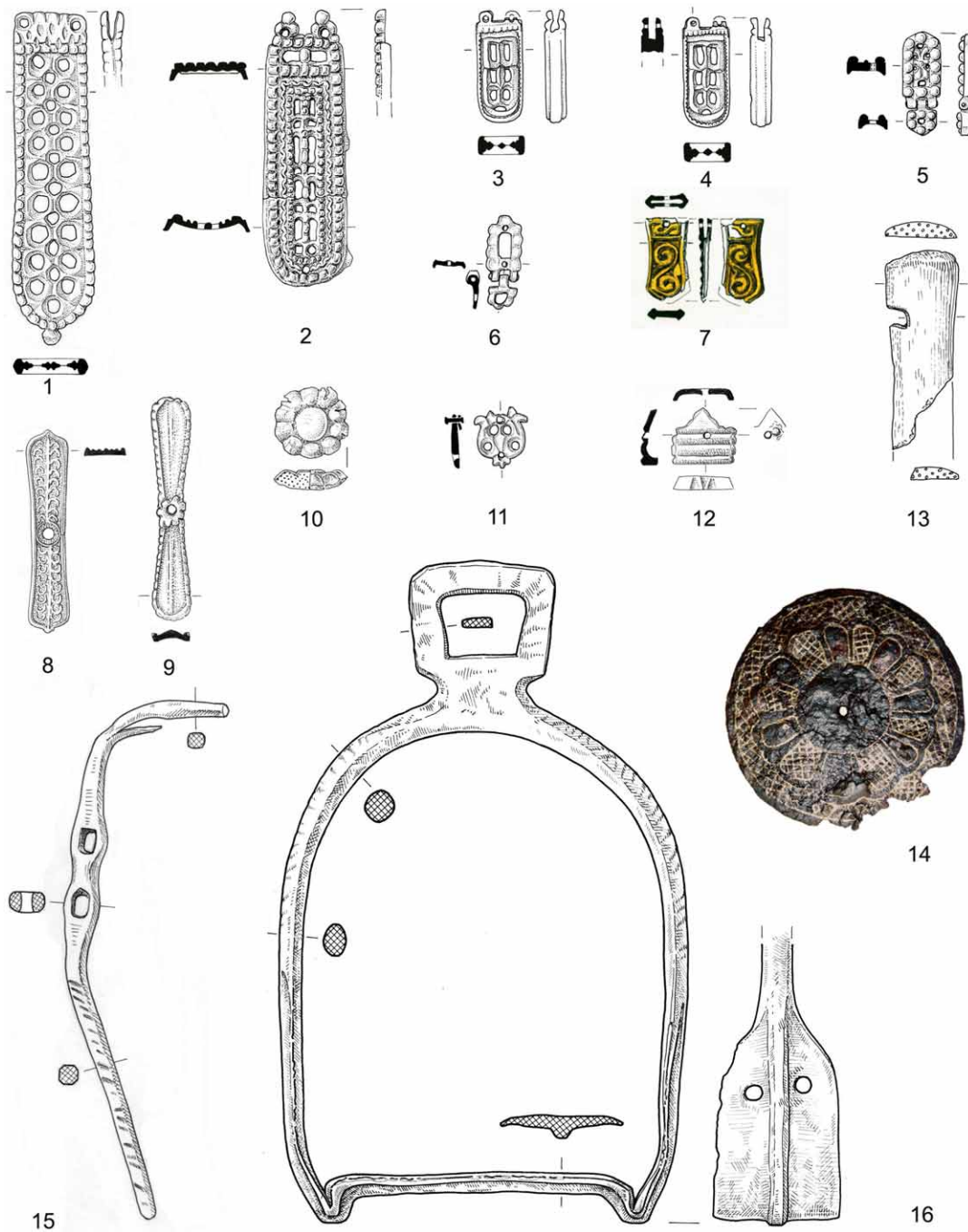
The Avar finds from the lowland settlements in eastern Slovenia, which can be attributed to the early Slavs on the basis of the dwelling remains and the finds in them, are probably a vestige of the proximity of the Avars and the Slavs along the edge of the Pannonian Plain in the 8th century and their mutual relations.

Rukopis primljen: 26. I. 2011.
Rukopis prihvaćen: 20. II. 2011.

T. 1. Predmeti avarskega izvora z najdišč v Sloveniji: 1–12 pasni zaključki in okovi, 13 ojačitev loka, 14 falera, 15 prečka brzde, 16 streme. Številke risb se ujemajo z zaporednim kataloškim številkami predmetov (kat. 1–16). Najdišča: 1 Dunaj pri Jereki, 2, 15 Gradišče nad Bašljem, 3, 4 Hom nad Soro, 5, 12, 16 Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, 6 Koper, Kapucinski vrt; 7 Ptuj, Štuki-Marof, 8 Ljubična nad Zbelovsko Goro, 9 Popava pri Lipovcih, 10 Zidani gaber nad Mihovim, 11 Gradišče pri Dunaju, 13 Rifnik pri Šentjurju, 14 Grofovsko pri Murski Soboti. Bron (1–9, 11, 12), pozlata: (7, 14), srebro (10, 14), svinec (10), železo (14–16), roževina (13). M = 1:2. Risbe: Dragica Knific Lunder, fotografija: (14) Sašo Poglajen.

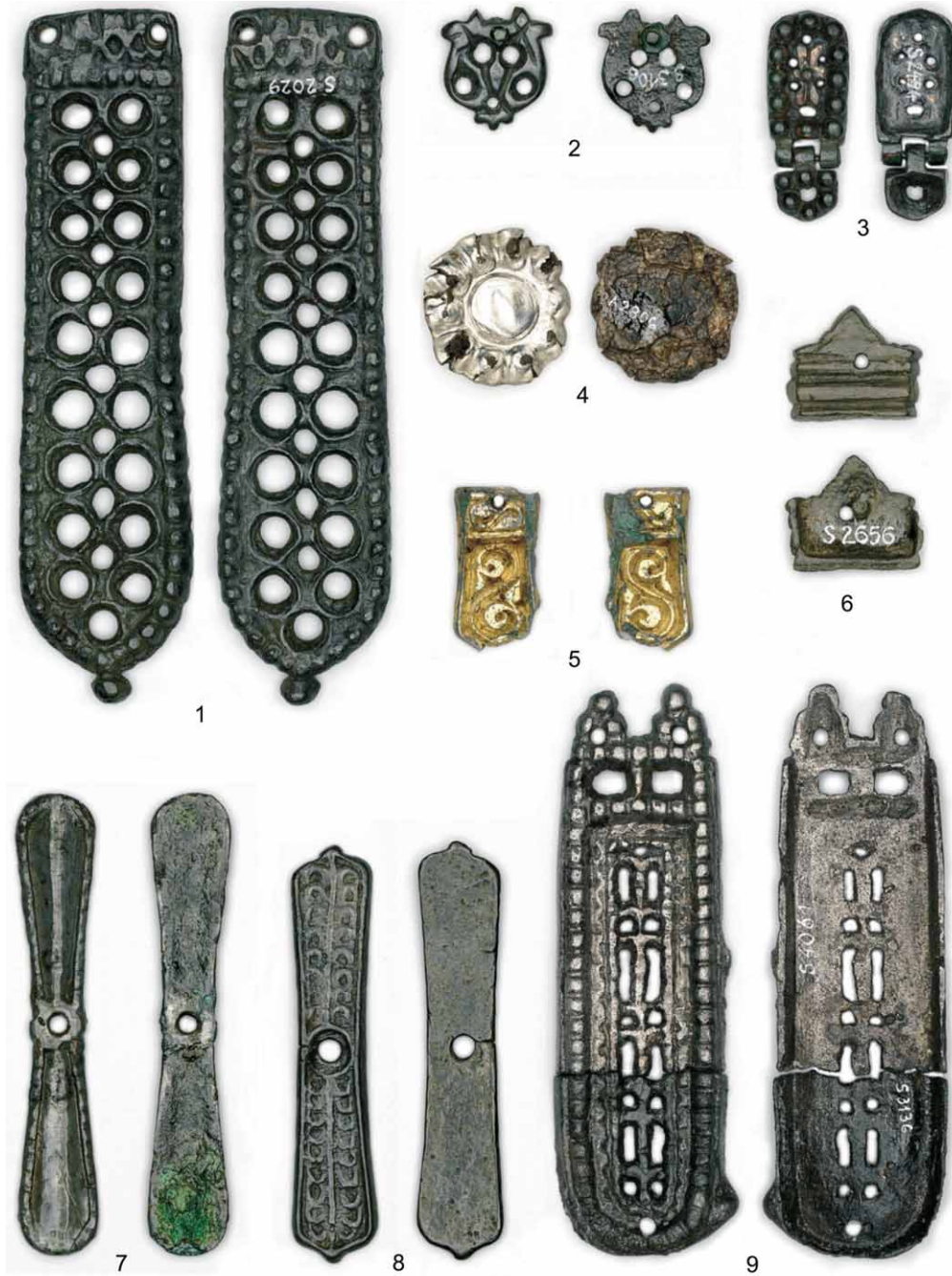
Pl. 1. Objects of Avar origin from sites in Slovenia: 1–12 strap-ends and mounts, 13 composite bow plate, 14 phalers, 15 horse-harness mount, 16 bit side-bars. The numbers of the drawings correspond to the catalogue numbers of the artefacts (cat. 1–16). Sites: 1 Dunaj near Jereka, 2, 15 Gradišče above Bašelj, 3, 4 Hom above Sora, 5, 12, 16 Sv. Lambert near Pristavi above Stično, 6 Koper, Garden of the Capuchin Monastery; 7 Ptuj, Štuki-Marof, 8 Ljubična above Zbelovska Gora, 9 Popava near Lipovci, 10 Zidani gaber above Mihovo, 11 Gradišče near Dunaj, 13 Rifnik near Šentjur, 14 Grofovsko near Murska Sobota. Bronze (1–9, 11, 12), gilded: (7, 14), silver (10, 14), lead (10), iron (14–16), horn (13). Scale = 1:2. Drawings: Dragica Knific Lunder, photograph: (14) Sašo Poglajen.

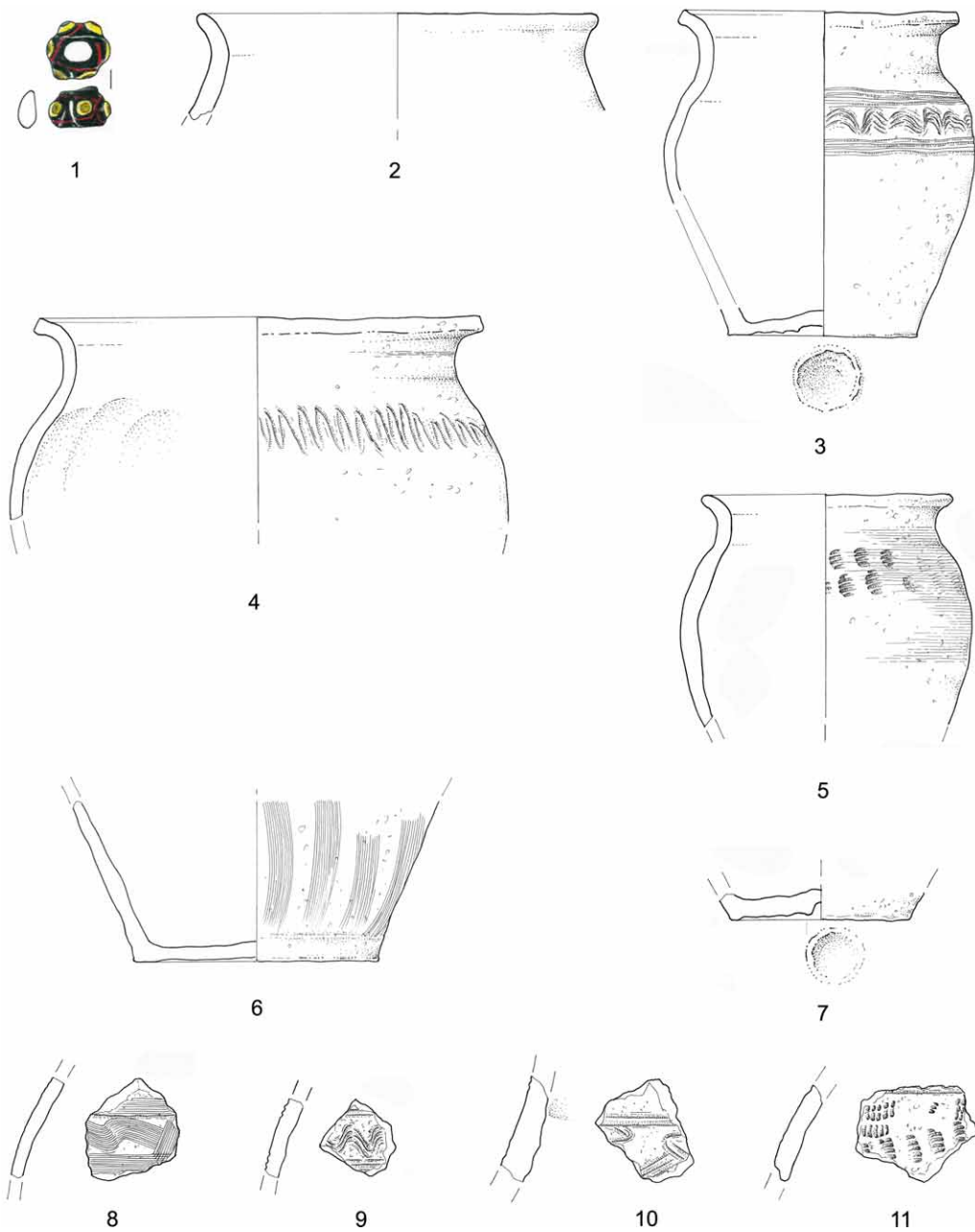

T. 2. Predmeti avarskega izvora z najdišč v Sloveniji: 1–9 pasni zaključki in okovi. Najdišča: 1 Dunaj pri Jereki, 2 Gradišče pri Dunaju, 3, 6 Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično, 4 Zidani gaber nad Mihovim, 5 Ptuj, Štuki-Marof, 7 Popava pri Lipovcih, 8 Ljubična nad Zbelovsko Goro, 9 Gradišče nad Bašljem. Bron (1–3, 6–9), srebro in svinec (4), pozlačen bron (5). M = 1 : 1. Fotografije: Tomaž Lauko.

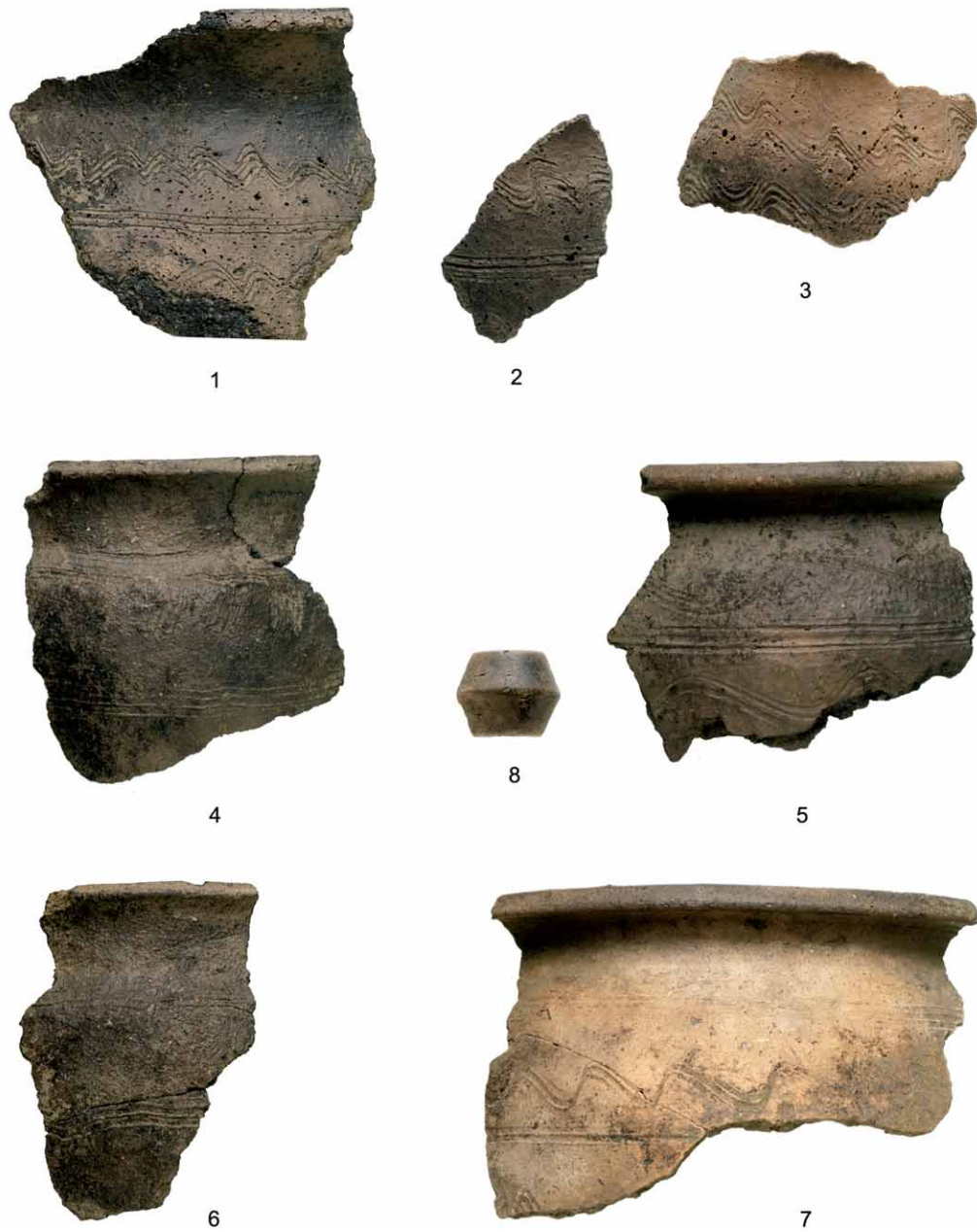
Pl. 2. Objects of Avar origin from sites in Slovenia: 1–9 strap-ends and mounts. Sites: 1 Dunaj near Jereka, 2 Gradišče near Dunaj, 3, 6 Sv. Lambert near Pristavi above Stično, 4 Zidani gaber above Mihovo, 5 Ptuj, Štuki-Marof, 7 Popava near Lipovci, 8 Ljubična above Zbelovska Gora, 9 Gradišče above Bašelj. Bronze (1–3, 6–9), silver and lead (4), gilded bronze (5). Scale = 1:1. Photograph: Tomaž Lauko.

T. 3. Ptuj, Štuki-Marof, naselbina. 1, steklena jagoda; 2–11, keramika. M = 1:2. Risbe: Dragica Knific Lunder.

Pl. 3. Ptuj, Štuki-Marof, settlement. 1, glass bead; 2–11, pottery. Scale = 1:2. Drawings: Dragica Knific Lunder.

T. 4. Popava pri Lipovcih, objekt SE 9. 1–12, keramika. M = 1:2. Fotografije: Tomaž Lauko.
Pl. 4. Popava near Lipovci, structure SE 9. 1–12, pottery. Scale = 1:2. Photograph: Tomaž Lauko.